

Οι αμερικανοσοβιετικές σχέσεις στο τέλος του Ψυχρού Πολέμου, 1980-1989

Τζίμας Πάρις

Ιόνιο Πανεπιστήμιο – Τμήμα Ιστορίας

I2015038

Ευχαριστίες

Η παρούσα πτυχιακή εργασία εκπονήθηκε στο διάστημα μεταξύ Μαρτίου του 2020 και Αυγούστου του 2020. Ως την ελάχιστη δυνατή μνεία, με την συγκεκριμένη παράγραφο, οφείλω να ευχαριστήσω θερμά όσους συνέβαλλαν στην αποπεράτωσή της. Επιθυμώ ιδιαίτερα να ευχαριστήσω τον επιβλέποντα καθηγητή μου, Καθηγητή Σύγχρονης Πολιτικής Ιστορίας, κ. Γρηγόριο Ψαλλίδα για την πολύτιμη υποστήριξή του, τις παραγωγικές υποδείξεις του, για την επιστημονική καθοδήγηση και την εμπιστοσύνη που μου έδειξε κατά τη διάρκεια της εκπόνησης της εργασίας. Επίσης, θα ήθελα να τον ευχαριστήσω για τις υποδείξεις και τις γνώσεις του, καθώς και για το πολύ καλό κλίμα συνεργασίας που αποκόμισα καθ' όλη τη διάρκεια των φοιτητικών μου χρόνων. Επίσης, θα ήθελα να απευθύνω ευχαριστίες στον Ακαδημαϊκό Υπότροφο κ. Διονύσιο Χουρχούλη, για την επιστημονική συμβολή του και την παροχή πολύτιμης βιβλιογραφίας. Τέλος, οφείλω να ευχαριστήσω θερμά την οικογένειά μου, που με υπομονή προσέφεραν την απαραίτητη ηθική συμπαράσταση και το ειλικρινές ενδιαφέρον τους για την ολοκλήρωση της πτυχιακής μου εργασίας.

Περιεχόμενα

Εισαγωγή	2
Κεφάλαιο 1. Οι αμερικανοσοβιετικές σχέσεις πριν το 1980: οι Συμφωνίες του Ελσίνκι	4
Κεφάλαιο 2. Ο Λεονίντ Μπρέζνιεφ και ο δρόμος προς την πολιτική Détente	9
Κεφάλαιο 3. Η κατάργηση της πολιτικής της Détente.....	12
Η Σοβιετική εισβολή στο Αφγανιστάν	15
Κεφάλαιο 4. Η άνοδος του Ρόναλντ Ρέιγκαν στην πολιτική σκηνή : ο αντίκτυπος στην αμερικανική κοινωνία και η χάραξη νέας προοπτικής.....	17
Οι προτάσεις του Ρέιγκαν για μειώσεις στους εξοπλισμούς (START)	24
Κεφάλαιο 6. Αίτια και αφορμές της εκ νέου έντασης: 1981-1984.....	26
Το Πρόγραμμα Πρωτοβουλίας για τη Στρατηγική Άμυνα: ο Πόλεμος των Άστρων	28
Η πτήση 007, ο «Ικανός Τοξότης» και οι επεμβάσεις στη Κεντρική Αμερική	32
Οι συνομιλίες INF και το μποϋκοτάζ των Ολυμπιακών Αγώνων του Λος Άτζελες.....	34
Κεφάλαιο 7. Από την άνοδο του Μιχαήλ Γκορμπατσόφ έως τη σύνοδο στη Γενεύη: νέος προσδιορισμός των αμερικανοσοβιετικών σχέσεων	36
Νέες πρωτοβουλίες για μείωση των εξοπλισμών και των πυρηνικών όπλων: η Σύνοδος κορυφής στο Ρέικιαβικ	41
Κεφάλαιο 8. Από την Ουάσινγκτον στη Μόσχα: συμφωνίες για μείωση των πυρηνικών και ο τερματισμός του Ψυχρού Πολέμου	42
Επίλογος	47
Βιβλιογραφία	49

Εισαγωγή

Ο εικοστός πρώτος αιώνας αποτελεί σημείο τομής στην πολιτική ιστορία της ευρωπαϊκής ηπείρου. Οι δύο παγκόσμιοι πόλεμοι και ο μετέπειτα Ψυχρός πόλεμος, ήταν τα τρία γεγονότα που άλλαξαν τον πολιτικό χάρτη της Ευρώπης, έφεραν ριζικές αλλαγές στον τρόπο σκέψης πολλών εθνών και μετέβαλλαν τις ευρωπαϊκές κοινωνίες. Νέα ιδεολογικά ρεύματα αναδείχθηκαν στο προσκήνιο και επηρέασαν τις κυβερνήσεις. Την ίδια περίοδο που μαινόταν ο δεύτερος παγκόσμιος πόλεμος, οι Σύμμαχοι επικρατούσαν στο πεδίο της μάχης εναντίον των δυνάμεων του Άξονα μεταβάλλοντας την πλάστιγγα του πολέμου κι ενώ η κατάσταση είχε μπει σε μια πορεία, ένα κλίμα αντιπαράθεσης είχε αρχίσει να υποβόσκει μεταξύ των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής και της Σοβιετικής Ένωσης. Και όταν η σύγκρουση έλαβε τέλος, έγινε αισθητό πως η αντιπαλότητα αντικατέστησε την ομόνοια των Συμμάχων και επέφερε διαίρεση σε νέα στρατόπεδα. Ο δεύτερος παγκόσμιος πόλεμος ανέδειξε αδιαμφισβήτητα δύο αποφασιστικές συνέπειες, την οριστική ήττα της Γερμανίας και των Ναζί και την ανάδειξη δύο νέων υπερδυνάμεων στο πολιτικό προσκήνιο. Οι Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής και η Σοβιετική Ένωση έγιναν οι δύο αδιαμφισβήτητες υπερδυνάμεις της νέας εποχής. Κανείς δεν τους βοήθησε σε αυτή την ανέλιξη, κανείς δεν είχε τη δύναμη να τους εναντιωθεί και δεν χρειάστηκε να λάβουν υπόψη τη γνώμη κανενός. Διαθέτοντας πυρηνικά όπλα, πρώτα οι Ηνωμένες Πολιτείες και μετέπειτα η Σοβιετική Ένωση, ήταν σε θέση να ελέγχουν ολόκληρη την υφήλιο και να δημιουργήσουν αντίπαλα στρατόπεδα. Αν και ο Δεύτερος Παγκόσμιος πόλεμος υπήρξε ο πιο θανατηφόρος, η υφήλιος βρέθηκε πρώτη φορά σε θέση να στέκεται απέναντι από το ενδεχόμενο ενός πυρηνικού πολέμου. Ο διαχωρισμός δεν άργησε να φανεί, καθώς οι δυτικές χώρες βρέθηκαν απέναντι από τις κομμουνιστικές, με το ΝΑΤΟ απέναντι στο Σύμφωνο της Βαρσοβίας και η ανθρωπότητα εισήλθε σε μια νέα φάση που είναι γνωστή με την ονομασία Ψυχρός Πόλεμος. Οι δύο υπερδυνάμεις, παρόλο που χαρακτηρίζονταν από αμοιβαία καχυποψία, παρόλο που δε δίστασαν να υποστηρίξουν και να αποκτήσουν επιρροή σε όσα περισσότερα κράτη μπορούσαν, παρόλο που εξοπλίζονταν διαρκώς με τα πιο σύγχρονα πυρηνικά όπλα, ουδέποτε συγκρούστηκαν ανοικτά στο πεδίο της μάχης. Αν' αυτού αφιερώθηκαν στην βελτίωση του πυρηνικού τους οπλοστασίου και την κατασκοπεία, αφού και οι δύο πλευρές θεωρούσαν πως θα έπρεπε να είναι προετοιμασμένες για έναν πόλεμο που θεωρούσαν ότι θα ξεκινούσε ο αντίπαλος. Η εναλλαγή των κυβερνήσεων μεταξύ των Ηνωμένων Πολιτειών και της Σοβιετικής Ένωσης προκαλούσε και εναλλαγή της εκάστοτε πολιτικής στις εξωτερικές τους σχέσεις. Για μια περίοδο οι σχέσεις ήταν

τεταμένες, για μια άλλη περίοδο βρίσκονταν σε ύφεση. Ο Ψυχρός Πόλεμος (όπου αποδεκτό το χρονικό διάστημα 1945-1991) διαχωρίζεται σε ποικίλες φάσεις, ωστόσο στην συγκεκριμένη έρευνα θα αναλυθούν οι συνθήκες της τελευταίας περιόδου από το 1980 έως το 1989. Οι αμερικανοσοβιετικές σχέσεις αυτής της περιόδου έχουν τη μεγαλύτερη σημασία και τα γεγονότα της υπήρξαν περισσότερο καθοριστικά από τις προηγούμενες. Είναι στα γεγονότα αυτής της τελευταίας περιόδου όπου ξεκίνησε η θεμελίωση του σύγχρονου κόσμου και η αποβολή ενός παλαιού και αναποτελεσματικού κοινωνικού συστήματος και που διαμόρφωσε τον παγκόσμιο χάρτη όπως είναι γνωστός σήμερα. Πριν το 1981 οι σχέσεις των δύο υπερδυνάμεων βίωναν μια μακροχρόνια ύφεση, καθώς το πολεμικό κλίμα είχε αποσοβηθεί. Η αδυναμία της Σοβιετικής Ένωσης για περαιτέρω επέκταση και στρατιωτική πίεση και αντίστοιχα, η αδυναμία των δυτικών να της επιτεθούν και να αμφισβητήσουν τη σοβιετική κυριαρχία στην ανατολική Ευρώπη, οδήγησε σε μια βελτίωση των σχέσεών τους και σε μια πρωτοβουλία για μείωση των εξοπλισμών. Από το 1981 η άνοδος της συντηρητικής Δεξιάς στα δυτικά κράτη και η υιοθέτηση δυναμικότερης πολιτικής απέναντι στον κομμουνισμό θα επιφέρει ταχύτατες συνέπειες. Η περίοδος 1981-1989 συνδέεται με τις φυσιογνωμίες του Ρέιγκαν και του Γκορμπατσόφ, οι οποίοι πρωταγωνίστησαν στη παγκόσμια πολιτική σκηνή και μετέβαλλαν τις αμερικανοσοβιετικές σχέσεις για πρώτη φορά στο επίπεδο της συνεργασίας, ενώ προκάλεσαν άθελα τους τη δημιουργία ενός νέου πολιτικού χάρτη και τη κατάρρευση της παλιάς τάξης των πραγμάτων, καθώς καταργήθηκαν τα κομμουνιστικά συστήματα και αντικαταστάθηκαν με καπιταλιστικά. Η συγκεκριμένη εργασία διερευνά τα σημαντικότερα γεγονότα και τις ουσιαστικότερες αιτίες που οδήγησαν σε αυτή την ξαφνική τροπή.

Κεφάλαιο 1. Οι αμερικανοσοβιετικές σχέσεις πριν το 1980: οι Συμφωνίες του Ελσίνκι

Η δεκαετία του 1970-1980 υπήρξε κυρίως δεκαετία ύφεσης στον ανταγωνισμό μεταξύ των δύο υπερδυνάμεων. Μετά την ένοπλη επέμβαση κατά της Άνοιξης της Πράγας και κατά τη διάρκεια όλης της δεκαετίας η Σοβιετική Ένωση διαδραμάτισε πολύ διαφορετικό ρόλο σε σχέση με τα προηγούμενα χρόνια. Η ενότητα του κράτους είχε παγιωθεί, οι απόπειρες εξεγέρσεων ή αναταραχών όπως στη Πράγα,

αντιμετωπίζονταν δυναμικά και ένοπλα. Οι πολίτες της Σοβιετικής Ένωσης παρουσίαζαν μεγαλύτερα σημάδια αφοσίωσης στο μαρξιστικό-λενινιστικό καθεστώς της, παρόλο που στην ιδιωτική τους ζωή δεν το αποδέχονταν. Δεν σημειώνονταν εκτεταμένες διώξεις, όπως επί της εποχής Στάλιν, ωστόσο η Σοβιετική Ένωση υπό τον Μπρέζνιεφ μετέτρεψε τη χώρα σε βραδυκίνητη, με υψηλό βαθμό διαφθοράς και αναξιοκρατίας, με προσωπικούς φίλους και υποστηρικτές του Μπρέζνιεφ να κατέχουν όλες τις δημόσιες θέσεις. Σε οικονομικό επίπεδο, η χώρα είχε καθηλωθεί σε μια άνευ προηγουμένου στασιμότητα, ενώ ταυτόχρονα οι δαπάνες για το πυρηνικό οπλοστάσιο αποτελούσαν αληθινή οικονομική αιμορραγία διότι απορροφούσαν σχεδόν το 30-35 % του ΑΕΠ της χώρας. Με δεδομένη αυτή την κατάσταση στο εσωτερικό, θα μπορούσε να υποθεθεί ότι οι εξωτερικές σχέσεις βρίσκονταν σε τέλμα και κυρίως με τις Ηνωμένες Πολιτείες. Όπως θα αναλυθεί στο παρόν κεφάλαιο, οι Δυτικοί αποδέχθηκαν τελικώς το status quo της Σοβιετικής Ένωσης και αυτό φάνηκε ιδιαίτερα στη Τελική Πράξη του Ελσίνκι.

Έπειτα από την επικίνδυνη περιπέτεια με την κρίση των πυραύλων στη Κούβα το 1962, οι Ηνωμένες Πολιτείες επιδίωξαν να εγκαταστήσουν ένα πιο χαλαρό κλίμα στις σχέσεις τους με τη Σοβιετική Ένωση. Ο Μπρέζνιεφ, ο οποίος είχε πάρει τη θέση του Χρουστσόφ, επιθυμούσε κι ο ίδιος μια τέτοια χαλάρωση της έντασης, η οποία έγινε γνωστή μετέπειτα ως Détente. Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας, ακολούθησαν τακτικές συναντήσεις μεταξύ του Μπρέζνιεφ και των Αμερικανών προέδρων, Νίξον, Φορντ και Κάρτερ από το 1971 έως το 1979 στη Μόσχα, τη Βιέννη, τις Ηνωμένες Πολιτείες και το Βλαδιβοστόκ. Αναλήφθηκαν πρωτοβουλίες και υπογράφηκαν συμφωνίες για πραγματικές μειώσεις στα όπλα και τα πυρηνικά, αλλά και στις συμβατικές δυνάμεις που διατηρούνταν στην Ευρώπη. Επίσης, οι δύο υπερδυνάμεις υπέγραψαν μεγαλύτερες εμπορικές συμφωνίες και συνεργάστηκαν ακόμη όταν διεξήγαγαν το έργο δοκιμών Apollo- Soyuz, μια κοινή διαστημική προσπάθεια.

Ωστόσο, οι περισσότερες σημαντικές συμφωνίες που θα πρέπει να ερευνηθούν είναι οι λεγόμενες SALT (Strategic Arms Limitation Talks), συνομιλίες για τη στρατηγική μείωση των όπλων, και δεύτερον, η Διάσκεψη για την ασφάλεια και τη συνεργασία στην Ευρώπη, η οποία αναπτύχθηκε σε τρεις φάσεις, με πιο σημαντική τη τελευταία Πράξη του Ελσίνκι. Επί πολλά έτη, ήδη μάλιστα από το 1954, η Σοβιετική Ένωση πίεζε να αναγνωριστούν τα υπάρχοντα σύνορα του ανατολικού μπλοκ από τις δυτικές

χώρες.¹ Για να αποκτήσει νομιμότητα πάνω στα εδάφη που είχε καταλάβει διά της βίας, χρειαζόταν να συγκληθεί μια συνδιάσκεψη ειρήνης σε επίσημο επίπεδο όπου θα συμμετείχαν οι χώρες του δυτικού συνασπισμού. Σε περίπτωση που οι δυτικές χώρες έκαναν ένα τέτοιο άνοιγμα, θα σήμαινε αυτομάτως ότι αποδέχονταν επίσημα το status quo που είχε επιβάλλει η Σοβιετική Ένωση. Αυτό ήταν κάτι που ιδίως οι Ηνωμένες Πολιτείες δεν επρόκειτο να επιτρέψουν, γνωρίζοντας ήδη την εσωτερική κατάσταση στην οποία είχαν περιέλθει οι κατεχόμενες χώρες της ανατολικής Ευρώπης, και θα συνέχιζαν να διατηρούν αυτή τη στάση, αν δεν συνέβαινε ένα σημαντικό γεγονός μεταξύ των δύο γερμανικών κρατών. Το γερμανικό ζήτημα απασχολούσε τις αντίπαλες υπερδυνάμεις εδώ και πολλές δεκαετίες, και η οικοδόμηση του Τείχους στο Βερολίνο αποτέλεσε τη κορυφαία συμβολική πράξη του Ψυχρού Πολέμου. Οι δύο Γερμανίες βρίσκονταν έκτοτε σε αντιπαλότητα. Η Δυτική Γερμανία, που είχε και την υποστήριξη των Ηνωμένων Πολιτειών, αρνούνταν να αναγνωρίσει την Ανατολική Γερμανία και θεωρούσε πως οι Γερμανοί κάτοικοι βρίσκονταν εκεί υπό τα δεσμά ενός παράνομου καθεστώτος. Όταν όμως το 1972 ο πρωθυπουργός της Δυτικής Γερμανίας, Βίλυ Μπραντ, συναντήθηκε με τον ανατολικογερμανό ομόλογό του και αναγνώρισε την Ανατολική Γερμανία αλλά και τα σύνορα με τις υπόλοιπες χώρες του ανατολικού μπλοκ, αυτό δημιούργησε πρόβλημα ως προς τη στάση που θα ακολουθούσαν οι δυτικές χώρες.² Ωστόσο, καθώς οι Ηνωμένες Πολιτείες και η Σοβιετική Ένωση είχαν ήδη δρομολογήσει συμφωνίες για αμοιβαία μείωση πυρηνικών δυνάμεων στην Ευρώπη, το να αποδεχθούν τον πολιτικό χάρτη όπως είχε διαμορφωθεί, έμοιαζε μονόδρομος. Όταν ξεκίνησε η Διάσκεψη για την Ασφάλεια και την Συνεργασία στην Ευρώπη, ο Μπρέζνιεφ έβλεπε τους στόχους του να πραγματοποιούνται. Η αποδοχή των σοβιετικών συνόρων θα σήμαινε αμοιβαία αναγνώριση. Παράλληλα, θα ενδυνάμωνε το Δόγμα Μπρέζνιεφ και θα έδενε αποτελεσματικότερα, όπως φρονούσαν οι Σοβιετικοί, τις χώρες της ανατολικής Ευρώπης στο Σύμφωνο της Βαρσοβίας, εφόσον οι κοινωνίες τους θα έβλεπαν την αμερικανική σύμφωνη γνώμη ως προς τα διαμορφωμένα σύνορα. Οι διαπραγματεύσεις διήρκεσαν αρκετό χρονικό διάστημα σε πρώτο στάδιο, εξαιτίας ιδίως της έμφασης που έδιναν οι Ηνωμένες Πολιτείες στα ανθρώπινα δικαιώματα, και στο πως αυτά θα εξασφαλιζόνταν στο ανατολικό μπλοκ. Ενώ πλησίαζε η ημερομηνία όπου θα λάμβανε χώρα το τελικό στάδιο της Διάσκεψης

¹ Tony Judt, Η Ευρώπη μετά τον πόλεμο, Αλεξάνδρεια, 2012, σελ. 77

² Ευάνθης Χατζηβασιλείου, Εισαγωγή στην ιστορία του μεταπολεμικού κόσμου, Πατάκη, σελ.251

στο Ελσίνκι, ο Μπρέζνιεφ έκανε ασυνήθιστες εκκλήσεις προς τις Ηνωμένες Πολιτείες για να συμφιλιώσουν τις διαφορετικές απόψεις των Ευρωπαίων. Οι Σοβιετικοί διπλωμάτες βρέθηκαν στην ανάγκη να κάνουν όλο και περισσότερες παραχωρήσεις πάνω στο θέμα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ζήτημα που τους ενοχλούσε ιδιαίτερα.

Προκειμένου να καταφέρει να αναγνωριστεί από τη Δύση, ο Μπρέζνιεφ ήταν έτοιμος να κάνει πρωτόγνωρες παραχωρήσεις για τα ανθρώπινα δικαιώματα. Στο κείμενο της Τελικής Πράξης του Ελσίνκι περιλαμβάνονταν βασικά σημεία όπως σεβασμός των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών (ελευθερία του λόγου και της σκέψης, θρησκείας και πεποιθήσεων), εδαφική ακεραιότητα των κρατών, εκπλήρωση της καλής πίστης υποχρεώσεων βάσει του διεθνούς δικαίου, συνεργασία μεταξύ των κρατών, ίσα δικαιώματα και αυτοδιάθεση των λαών. Ακόμη, από πλευράς Μπρέζνιεφ, η Σοβιετική Ένωση υποσχέθηκε να προειδοποιεί κάθε φορά πριν κάνει στρατιωτικούς χειρισμούς επιτρέποντας έτσι την ειρηνική αλλαγή συνόρων και αναγνωρίζοντας τη καθολική σημασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών. Αξιοσημείωτο είναι επίσης και το σημείο στο οποίο αναφερόταν ότι τα κράτη θα απέχουν από κάθε παρέμβαση στις εσωτερικές ή εξωτερικές υποθέσεις άλλων κρατών.³ Βάσει αυτού του όρου η Σοβιετική Ένωση έβγαине η πραγματικά κερδισμένη, τουλάχιστον στα χαρτιά, αφού μπορούσε να ελέγχει απρόσκοπτα τα κράτη-δορυφόρους της δίχως να αναμένει αντιδράσεις από το αμερικανικό στρατόπεδο. Οι δυτικές χώρες αποποιούνταν ένοπλη επέμβαση ή απειλή ένοπλης επέμβασης κατά των κρατών του Συμφώνου της Βαρσοβίας. Τυπικά είχαν κερδίσει από τη πλευρά τους ρήτρες που πρέσβευαν κοινωνική και οικονομική συνεργασία, εμπορικές συμφωνίες και καλή πίστη για να αντιμετωπιστούν μελλοντικά ζητήματα. Σε έναν τρίτο παρατηρητή επομένως, η Τελική Πράξη του Ελσίνκι θα έμοιαζε ως μια δίκαιη και ισότιμη συμφωνία και για τις δύο πλευρές. Για να εξεταστεί αποτελεσματικότερα, χρειάζεται πρωταρχικά να δοθεί σημασία στον αντίκτυπο που είχε το Ελσίνκι στο εσωτερικό των κοινωνιών των ΗΠΑ και της ΕΣΣΔ. Όπως υποστηρίζει ο Judt, η Πράξη του Ελσίνκι δεν ήταν παρά μια σειρά από ήδη υπάρχουσες διεθνείς συμφωνίες που παρουσιάζονταν τώρα με ωραίο

³ Louis Sell, *From Washington to Moscow- US-Soviet Relations and the Collapse of the USSR*, Duke University Press Durham and London, 2016, σελ. 71

περιτύλιγμα.⁴Κι οι ρήτρες που εντυπώθηκαν, υπήρξαν μάλλον μόνο στα χαρτιά καθώς δεν υπήρχε ουσιαστική εγγύηση ότι θα εφαρμοστούν κατά γράμμα.

Μετά την ολοκλήρωση της συμφωνίας και την επιστροφή του Αμερικανού προέδρου Φορντ, οι φιλελεύθεροι και οι συντηρητικοί τον υποδέχθηκαν με αποδοκimasίες. Αλλά και το αμερικανικό κοινό στράφηκε εναντίον του καθώς θεωρούσαν πως είχε εγκαταλειφθεί ο αγώνας για τα ανθρώπινα δικαιώματα. Η άποψη ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες είχαν δείξει υποχώρηση έναντι των διεκδικήσεων της Μόσχας και ότι η τελευταία πήρε επιτέλους αυτό που περίμενε επί δεκαετίες, έβρισκε απήχηση όχι σε λίγους Αμερικανούς. Η ενέργεια και η πρωτοβουλία που πήρε ο Φορντ στο Ελσίνκι, έπαιξε σημαντικό ρόλο στην εκλογική του ήττα από τον Κάρτερ στις επόμενες εκλογές. Η Διάσκεψη του Ελσίνκι ωστόσο, φαίνεται πως διαδραμάτισε διαφορετικά αποτελέσματα και στην Σοβιετική Ένωση. Όταν ο Μπρέζνιεφ και οι διπλωματικοί του εκπρόσωποι επέστρεψαν στη Μόσχα, θεωρούσαν δεδομένο πως η γνώμη της σοβιετικής κοινωνίας θα ήταν τουλάχιστον ευνοϊκή απέναντί τους εφόσον διευθετήθηκαν επιτέλους τα αμφισβητούμενα σύνορα της ΕΣΣΔ. Σύμφωνα με τον Judt και τον Gaddis, ο Μπρέζνιεφ δικαίως εμπιστεύθηκε την αμερικανική πλευρά ότι θα σεβόταν τις ρήτρες του Ελσίνκι. Το απροσδόκητο ήταν ότι δεν υπολόγισε ότι και οι ίδιοι οι πολίτες της ΕΣΣΔ θα τις έπαιρναν στα σοβαρά.⁵ Πολλοί αντιφρονούντες ξεκίνησαν να εκφράζουν πιο θαρραλέα και αισθητά τις αντίθετες απόψεις τους κατά του Κομμουνιστικού Κόμματος. Η ηγεσία της ΕΣΣΔ είχε τώρα να αντιμετωπίσει πολλούς κύκλους και λésχες και δίκτυα ατόμων που ζητούσαν από την κυβέρνηση να εφαρμόζουν τις ρήτρες και τις αρχές του Ελσίνκι. Τα ανθρώπινα δικαιώματα αποδείχθηκαν εν τέλει μια παγίδα από την οποία η σοβιετική ηγεσία δεν μπορούσε να ξεφύγει. Οι επικριτές της έκαναν αισθητή την παρουσία τους και όσο περισσότερο καταδιώκονταν, τόσο περισσότερο έπαιρναν θάρρος. Το Ελσίνκι επομένως, επέφερε σίγουρα απρόβλεπτα αποτελέσματα στις κοινωνίες των δύο υπερδυνάμεων. Βάσει αυτής της ανάλυσης όμως, μπορεί να τονιστεί πως οι ρήτρες του Ελσίνκι αποτέλεσαν τη πρώτη επίσημη συμφωνία στον Ψυχρό Πόλεμο όπου αναγνωρίζονταν τα ανθρώπινα δικαιώματα. Επίσης, ήταν σημείο καμπής για τις δύο υπερδυνάμεις διότι για πρώτη φορά βρέθηκαν εγγύτερα η μία στην άλλη και έθεσαν τα θεμέλια για μελλοντικές συνεργασίες.

⁴Tony Judt, Η Ευρώπη μετά τον πόλεμο, Αλεξάνδρεια, 2012, σελ. 78

⁵John Lewis Gaddis, ο Ψυχρός Πόλεμος, Παπαδόπουλος, 2018, σελ. 253

Κεφάλαιο 2. Ο Λεονίντ Μπρέζνιεφ και ο δρόμος προς την πολιτική Détente.

Η περίοδος που περιλάμβανε την υπογραφή των Πράξεων του Ελσίνκι, των συμφωνιών SALT και τις συνδιασκέψεις στη Βιέννη και στη Μόσχα ήταν κατά προσέγγιση από το 1972 έως το 1979. Η συγκεκριμένη περίοδος έλαβε το όνομα Détente (χρησιμοποιήθηκε η γαλλική λέξη για την χαλάρωση) και ονομάστηκε έτσι λόγω της ύφεσης που επικράτησε στις εξωτερικές σχέσεις μεταξύ των Ηνωμένων Πολιτειών και της Σοβιετικής Ένωσης. Έπειτα από τον πόλεμο του Βιετνάμ και την Κρίση των πυραύλων στη Κούβα, οι αμερικανοσοβιετικές σχέσεις χαλάρωσαν και αυτή η πολιτική της άμβλυνσης είχε πρωταρχικό στόχο να μειώσει τους κινδύνους πυρηνικού πολέμου, να ενθαρρύνει ένα πιο προβλέψιμο κλίμα και να βοηθήσει στην εξάλειψη των αναταραχών που θα προέκυπταν. Όπως αναλύθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο, η Συνδιάσκεψη στο Ελσίνκι αποτελεί ουσιαστικά το αποκορύφωμα της έκφρασης της πολιτικής της ύφεσης (Détente), αφού μπορεί να μην επέφερε δικαιοσύνη, ούτε και να εγγυήθηκε εκατό τοις εκατό τις αρχές των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, αλλά ήταν το πρώτο βήμα για την άμβλυνση των σχέσεων.

Ο πρωταγωνιστής της Détente θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι ήταν ο Μπρέζνιεφ, από σοβιετικής πλευράς. Η ύφεση δεν θα υφίστατο εάν δεν βοηθούσε η ψυχосύνθεση του Λεονίντ Μπρέζνιεφ. Ως άτομο δεν υπήρξε ιδιαίτερα ενδιαφέρον, ούτε και δυναμικός. Κατάφερε να αναρριχηθεί στην ιεραρχία του Κομμουνιστικού Κόμματος αποκτώντας τις κατάλληλες επαφές και μαθαίνοντας από τους ανωτέρους του. Το δυνατό του στοιχείο ήταν η πρακτική του οξύνουα και το χρησιμοποίησε όταν κατεύθυνε το πραξικόπημα εναντίον του Χρουστσόφ. Όπως αναφέρει ο Zubok, δεν υπήρξε ποτέ γενναίος, ούτε έμπειρος και γενικά η μόρφωση του ήταν σε ιδιαίτερα χαμηλό επίπεδο. Ο Μπρέζνιεφ όταν πήρε τη θέση του Χρουστσόφ, παραδεχόταν ότι δεν διέθετε τον δυναμισμό, τη μόρφωση και την εμπειρία του και παραπονιόταν αρκετά συχνά στους στενούς του συνεργάτες για την ανασφάλεια που ένιωθε. Ωστόσο, ο Μπρέζνιεφ κατάφερε να διατηρήσει την εξουσία έως το θάνατό του χωρίς να τον ανατρέψει κάποιο πραξικόπημα. Σύμφωνα με τον Zubok, φρόντισε να

ικανοποιήσει τους συντρόφους του με το να τους τοποθετήσει σε καίριες θέσεις της διοίκησης και αυτό το γεγονός έκανε πολλούς να συγχρωτιστούν μαζί του προκειμένου να κερδίσουν περισσότερα προνόμια.⁶ Ίσως στην εποχή του η νομενκλατούρα στην ΕΣΣΔ υπήρξε η πλέον ευνοημένη και βολεμένη.

Δεν θα αναλυθεί εδώ η εσωτερική κατάσταση στην Σοβιετική Ένωση. Όπως είναι γνωστό, η εποχή του Μπρέζνιεφ υπήρξε εποχή στασιμότητας. Σε οικονομικό επίπεδο, ποτέ πιο πριν η χώρα δεν είχε χαμηλότερους ρυθμούς ανάπτυξης όσο τη περίοδο 1968-1982. Ο συντηρητισμός του δεν επέτρεπε την εφαρμογή πολιτικών και οικονομικών μεταρρυθμίσεων και αντ' αυτού διαιώνισε τη διαφθορά και το κόστος στους εξοπλισμούς και το εθνικό χρέος. Δεν είχε τη σκληρότητα του Στάλιν ούτε και τον κομपाσμό του Χρουστσόφ. Ήταν άνθρωπος που απείχε από κάθε ακραία πράξη στην εξωτερική πολιτική και σκεφτόταν μέχρι και τη τελευταία στιγμή για να λάβει σοβαρά μέτρα. Όπως υποστηρίζει ο Gaddis, φρόντιζε να διατηρεί προσωπικές φιλίες με τους Αμερικανούς προέδρους όσο γινόταν, επιθυμώντας η ύφεση να διαιωνίζεται και οι σχέσεις με τις ΗΠΑ να είναι καλές.⁷

Από το 1971 ο Μπρέζνιεφ ένωσε αρκετή αυτοπεποίθηση ώστε να πλησιάσει τους Αμερικανούς, ιδιαίτερα μετά από την αναγνώριση της Ανατολικής Γερμανίας και του ανατολικού μπλοκ από τον δυτικογερμανό πρωθυπουργό Βίλυ Μπραντ. Ακόμη ένας μικρός αλλά σημαντικός παράγοντας μπορεί να θεωρηθεί η ξαφνική προσέγγιση της Κίνας από τους Αμερικανούς, πράγμα που μπορεί να έθετε τη Σοβιετική Ένωση στο περιθώριο. Ο πρόεδρος των ΗΠΑ Νίξον είχε κατανοήσει από τη δική του πλευρά πως μια περίοδος ύφεσης ήταν δυνατό να επιτευχθεί τώρα με τον Μπρέζνιεφ στο πολιτικό προσκήνιο και με προσωπική του επιστολή τον κάλεσε για να συζητήσουν σοβαρά ζητήματα. Πρέπει επίσης να ληφθούν υπόψη και κάποια προσκόμματα που έθεσαν σε κίνδυνο την επίτευξη μια συμφωνίας, και ο Zubok αναλύει διεξοδικά. Το ένα ήταν ο πόλεμος μεταξύ Ινδίας και Πακιστάν όπου η Ινδία υποστηριζόμενη από την Σοβιετική Ένωση κέρδιζε τον πόλεμο ώσπου αμερικανική παρέμβαση υπέρ του Πακιστάν εξόργισε το Κρεμλίνο. Επίσης, ο σοβαρός πόλεμος των Ηνωμένων Πολιτειών εναντίον του Βορείου Βιετνάμ προκάλεσε τη παρέμβαση του Κρεμλίνου που προσπάθησε να λειτουργήσει ως διαιτητής ανάμεσα τους. Το σημαντικό είναι

⁶ Vladislav Zubok, A failed empire: the Soviet Union in the Cold War from Stalin to Gorbachev, The University of North Carolina Press, 2007, σελ. 201

⁷ John Lewis Gaddis, ο Ψυχρός Πόλεμος, Παπαδόπουλος, 2018, σελ. 248

ωστόσο πως ο Μπρέζνιεφ επιδίωξε παρόλα αυτά να κανονιστεί πάση θυσία μια επίσημη συνδιάσκεψη όπου θα μπορούσαν επιτέλους να διευθετηθούν θέματα πάνω στους εξοπλισμούς, τις οικονομικές σχέσεις και τις διπλωματικές σχέσεις και που θα επέφερε εν τέλει μια μείωση της υπάρχουσας έντασης μεταξύ των δύο υπερδυνάμεων. Όταν ο Κίσινγκερ (υπουργός Εξωτερικών της κυβέρνησης Νίξον) συναντήθηκε με τον Μπρέζνιεφ, οι δύο άνδρες έμειναν ικανοποιημένοι και παγιώθηκε εφεξής ένα θετικό κλίμα μεταξύ τους.⁸ Όπως προαναφέρθηκε, ήταν αυτή η περίοδος όπου ο Μπρέζνιεφ αξιοποίησε τον πράο χαρακτήρα του ώστε να σφυρηλατήσει προσωπικές σχέσεις με τις κυβερνήσεις των ΗΠΑ.

Παράλληλα πρέπει να τονιστεί και η κατάσταση που επικρατούσε στη σοβιετική πλευρά. Η Détente δεν θα προχωρούσε εάν ο Μπρέζνιεφ δεν επιβάλλονταν πρώτα στους πολιτικούς του συνεργάτες. Ιδιαίτερα ο Κοσύγκιν και ο Γκρομύκο εξέφραζαν την αντίθεση τους στην αμερικανοσοβιετική προσέγγιση. Σύμφωνα με τον Zubok, σε συνδιάσκεψη του Πολίτμπυρο, ο Μπρέζνιεφ ρώτησε ανοικτά εάν μπορούσαν να του εγγυηθούν ότι η Σοβιετική Ένωση θα επικρατούσε γρήγορα σε έναν μελλοντικό πυρηνικό πόλεμο κατά των Ηνωμένων Πολιτειών και οι περισσότεροι ήταν διστακτικοί.⁹ Όταν επομένως όλες αντιρρήσεις κάμφθηκαν, ο Νίξον και ο Μπρέζνιεφ μπόρεσαν να ξεκινήσουν να εργάζονται για τη βελτίωση των αμερικανοσοβιετικών σχέσεων. Η πολιτική της Détente έγινε ο προσωπικός στόχος του Μπρέζνιεφ εφεξής. Παρόλα αυτά υπήρχαν σαφώς και πιο σοβαροί λόγοι για να επικρατήσει ύφεση. Αρχικά θα πρέπει να αναφερθεί πως τη συγκεκριμένη περίοδο η σοβιετική τεχνολογία και οικονομία είχε περάσει σε στάδιο αποτελμάτωσης. Οι σχέσεις με τη Δύση θα έφερναν αμερικανική τεχνογνωσία και αμερικανικές επενδύσεις στη Σοβιετική Ένωση που θα ενίσχυαν την εσωτερική της κατάσταση. Πέρα από οικονομικές συμφωνίες η επίτευξη της ύφεσης βοηθούσε στην ουσία τον ίδιο τον Μπρέζνιεφ διότι αύξανε το γόητρο του στη σοβιετική κοινωνία και την νομιμοποίηση των πράξεών του στο εσωτερικό. Και ο Gaddis και ο Judt υποστηρίζουν ότι η σοβιετική κοινωνία δέχθηκε μεγάλες επιρροές από την αμερικανική στο πολιτιστικό κυρίως κομμάτι. Οι προσωπικές φιλίες με τους δυτικούς ηγέτες εξασφάλισαν την επιβίωση της Détente και εξυπηρέτησαν καλύτερα τα σοβιετικά συμφέροντα, ίσως καλύτερα κι από τα αμερικανικά. Μπορεί η ύφεση να θεωρηθεί ως η πρώτη

⁸John Lewis Gaddis, ο Ψυχρός Πόλεμος, Παπαδόπουλος, 2018, σελ. 249

⁹ Vladislav Zubok, A failed empire: the Soviet Union in the Cold War from Stalin to Gorbachev, The University of North Carolina Press, 2007, σελ.221

προσπάθεια άμβλυνσης του εχθρικού και ανταγωνιστικού κλίματος των προηγούμενων δεκαετιών, ωστόσο θα αποδειχθεί στο επόμενο κεφάλαιο πως δεν έκανε τη κατάσταση καλύτερη για τις δύο υπερδυνάμεις.

Κεφάλαιο 3. Η κατάρρευση της πολιτικής της Détente

Οι συμφωνίες του Ελσίνκι αποτέλεσαν τον πυρήνα και το αποκορύφωμα της Détente στη δεκαετία 1970-1980. Η πρώτη φορά που οι δύο υπερδυνάμεις υπέγραψαν από κοινού μια Πράξη, αναδείχθηκε σε πρωτόγνωρο συμβάν για τα δεδομένα της εποχής. Η αλληλουχία των γεγονότων απέδειξε πως το Ελσίνκι ήταν μια νομική και ηθική παγίδα. Η επιδίωξη του Μπρέζνιεφ ήταν η ύφεση και ο λόγος αυτής της επιδίωξης ήταν η ελευθερία κινήσεων που του έδινε ώστε να πράττει όπως νομίζει μέσα στο ανατολικό μπλοκ. Η συμφωνία του Ελσίνκι κι η ύφεση, του άφηνε πλέον ανοιχτό το πεδίο στη παραγωγή νέων πυρηνικών όπλων και της συνέχισης του αγώνα στον Τρίτο Κόσμο, δίχως να περιμένει αντιδράσεις από τις Ηνωμένες Πολιτείες.

Ο επίσημος ρόλος της ύφεσης ήταν η κοινή προσπάθεια των Αμερικανών και των Σοβιετικών να περιορίσουν τη κούρσα των πυρηνικών εξοπλισμών. Οι συμφωνίες SALT(Συνομιλίες για τον Περιορισμό Στρατηγικών Όπλων) είχαν αυτό το κοινό όραμα και εξελίχθηκαν σε δύο γύρους. Η πρώτη συμφωνία υπεγράφη το 1972. Όπως και η ίδια η ύφεση, οι συμφωνίες αυτές αντικατόπτριζαν προσπάθεια των υπερδυνάμεων για συνεννόηση κι έλεγχο στα πυρηνικά και ταυτόχρονα την ανικανότητα τους να επικυρώσουν ή περισσότερο να διασφαλίσουν τα υποσχόμενα. Οι διηπειρωτικοί βαλλιστικοί πύραυλοι (ICBM), οι οποίοι ήταν το βασικό όπλο για την εκτόξευση πυρηνικών καθώς και οι βαλλιστικοί πύραυλοι που εκτοξεύονταν από υποβρύχιο (SLBM), συμφωνήθηκαν να περιοριστούν.¹⁰ Ειδικότερα, οι εγκαταστάσεις κατασκευής τους πάγωσαν τη λειτουργία τους αλλά δεν τέθηκε κανένας περιορισμός στις πυρηνικές κεφαλές που θα είχε κάθε πύραυλος ούτε και υπήρχε πρόνοια για περικοπή των πυραύλων. Όπως είναι φυσικό, αυτό δημιουργούσε ανισορροπίες ειδικά όταν οι Σοβιετικοί είχαν μεγαλύτερο αριθμό διηπειρωτικών πυραύλων. Επίσης,

¹⁰ Louis Sell, From Washington to Moscow- US-Soviet Relations and the Collapse of the USSR, Duke University Press Durham and London, 2016, σελ. 150

οι Αμερικανοί διέθεταν στη κατοχή τους πολύ περισσότερα βομβαρδιστικά μεγάλης εμβέλειας και σε πυρηνοκίνητα αεροπλανοφόρα, γεγονός που ανησυχούσε με τη σειρά τους Σοβιετικούς.¹¹ Πρέπει να υποστηριχθεί βάσει των παραπάνω η σαθρότητα του συστήματος της ύφεσης, το οποίο ξεκίνησε να φέρει περιορισμό, έπειτα ισορροπία, κι όταν αυτό δεν αποδείχθηκε και τόσο εύκολο, οι διαπραγματεύσεις τράβηξαν για τουλάχιστον δύο χρόνια ακόμη. Χρειάστηκε να διακηρυχθεί SALT II, ώστε να καταλήξουν οι υπερδυνάμεις σε κάποιο συμβιβασμό.

Η αμερικανική πλευρά αντιμετώπιζε προβλήματα ηγεσίας. Ήδη από την εποχή του πολέμου του Βιετνάμ όλοι οι πρόεδροι, Τζόνσον, Νίξον, Φορντ και Κάρτερ δεν έκαναν τίποτα παραπάνω από το να διαιωνίζουν την ύφεση και να καθυστερούν χωρίς λόγο στο θέμα των εξοπλισμών. Η αδυναμία τους να διακρίνουν πέρα από την ύφεση και στο να κατανοήσουν ποιον πραγματικά εξυπηρετούσε, τους έκανε να φαντάζουν ειλικρινά αδύναμοι στο αμερικανικό κοινό. Ο Μπρέζνιεφ από την άλλη, έχοντας παγιώσει τη θέση του και ελέγχοντας τους συνεργάτες του στο Πολίτμπυρο, φρόντιζε να κινεί τα νήματα προς όφελος της Σοβιετικής Ένωσης, να πιέζει όπου ήταν απαραίτητο, να συναινεί σε ότι τον εξυπηρετούσε και να δίνει περιθώρια μέχρι ενός σημείου. Το τελευταίο φάνηκε για τελευταία φορά όταν στον Λευκό Οίκο ανήλθε ο νέος υποψήφιος των Δημοκρατικών, Τζίμμι Κάρτερ. Οι προθέσεις του υπήρξαν αξιέπαινες από την αρχή. Ο Κάρτερ επιθυμούσε τη μείωση των πυρηνικών όπλων και τη παγίωση των ανθρώπινων δικαιωμάτων όπως προϋπέθετε η τελευταία Πράξη του Ελσίνκι. Ο Κάρτερ επέμεινε να λειτουργεί με τρόπο που να αιφνιδιάζει και να εκνευρίζει ταυτόχρονα τους Σοβιετικούς, ζητώντας πολλά σε λίγο χρονικό διάστημα.¹² Το πρώτο βήμα στη προσέγγιση με τον Μπρέζνιεφ ήταν η αποστολή μηνύματος για δραστική μείωση στους πυρηνικούς εξοπλισμούς. Ο Μπρέζνιεφ είχε ήδη υπογράψει με τον Φορντ στη συμφωνία στο Βλαδιβοστόκ, για τη μείωση των στρατηγικών όπλων και του ήταν αδύνατον να συναινέσει στις βαθιές περικοπές που ζητούσε ο Κάρτερ. Όταν ο υπουργός Εξωτερικών των ΗΠΑ, Βανς, στάλθηκε στο Κρεμλίνο, ο Μπρέζνιεφ τον παρέπεμψε στον δικό του υπουργό Εξωτερικών, Γκρομύκο. Ο Sell διευκρινίζει την όλη διαδικασία, ειδικά στο σημείο όπου ο Γκρομύκο ειρωνεύεται τον Κάρτερ.¹³ Ο Βανς ρωτήθηκε σαρκαστικά εάν θα έπρεπε

¹¹Ευάνθης Χατζηβασιλείου, Εισαγωγή στην ιστορία του μεταπολεμικού κόσμου, Πατάκη, σελ.248

¹² Louis Sell, From Washington to Moscow- US-Soviet Relations and the Collapse of the USSR, Duke University Press Durham and London, 2016, σελ.77

¹³Ο.π., σελ. 78

τα αποτελέσματα του Βλαδιβοστόκ να πεταχτούν μόνο και μόνο επειδή τώρα άλλαξε η αμερικανική ηγεσία. Εν πάση περιπτώσει, οι αμερικανοσοβιετικές σχέσεις άρχισαν να επιδεινώνονται ενώ ως τότε επικρατούσε μια μακρά περίοδο ύφεσης. Ο Κάρτερ ήταν τόσο προσηλωμένος στην ιδέα της εξάλειψης των πυρηνικών ώστε έκανε απευθείας απαιτήσεις με την πεποίθηση ότι οι Σοβιετικοί θα συμφωνούσαν. Ήταν προφανές στους πολιτικούς του συνεργάτες πως ήταν βέβαιος για τους υπολογισμούς του. Ο Νίξον και ο Φορντ δεν είχαν τερματίσει τους εξοπλισμούς για τα στρατηγικά όπλα, όμως τώρα ο Κάρτερ ήταν αποφασισμένος να το πράξει. Έτσι, δεν είναι άξιον απορίας πως ο Μπρέζνιεφ απέρριψε ασυζητητί το μήνυμά του. Η γενικότερη στάση του Κάρτερ υποδείκνυε έναν πρόεδρο με καλές προθέσεις και σχέδια, αλλά την ίδια στιγμή δίχως εμπειρία και αδυναμία στους υπολογισμούς. Ο Κάρτερ εκνεύρισε εκ νέου τον Μπρέζνιεφ όταν άρχισε να υποδέχεται Σοβιετικούς αντιπροσώπους στο Λευκό Οίκο και σύναψε ξαφνικά πλήρεις διπλωματικές σχέσεις με τη Κίνα. Ήταν η πρώτη φορά που ο Μπρέζνιεφ δεν μπορούσε να οικοδομήσει προσωπικές σχέσεις με έναν Αμερικανό πρόεδρο και αισθανόταν ότι είχε ξοδέψει άσκοπα τόσες ώρες στο Βλαδιβοστόκ. Το Πολίτμπυρο αντέδρασε επίσης αρνητικά στις αξιώσεις του Κάρτερ για να τηρήσει η Σοβιετική Ένωση τις αρχές του Ελσίνκι για τα ανθρώπινα δικαιώματα. Η εμμονή του σε αυτό το ζήτημα εξηγείται ως προπαγάνδα εναντίον των ίδιων των Σοβιετικών στα μάτια τους.

Η ευθεία απάντηση του Μπρέζνιεφ ανέφερε ότι θα συναντούσε τον Κάρτερ για την επόμενη συμφωνία SALT.¹⁴ Η συμφωνία έλαβε χώρα το 1979 στη Βιέννη, όπου και οι δύο πλευρές επιθυμούσαν επιτέλους μια διευθέτηση. Η Συνθήκη SALT II απαγόρευσε νέα προγράμματα πυραύλων οπότε και οι δύο πλευρές αναγκάστηκαν να περιορίσουν την ανάπτυξη και κατασκευή νέων στρατηγικών τύπων πυραύλων, όπως η ανάπτυξη πρόσθετων πυραύλων ICBM. Η Συνθήκη περιόρισε επίσης τους πυραύλους μεγάλου βεληνεκούς σε συγκεκριμένο αριθμό αλλά επέτρεπε στις Ηνωμένες Πολιτείες να διατηρήσουν αμυντικούς βαλλιστικούς πυραύλους, όπως οι Trident και Cruise και στη Σοβιετική Ένωση να διατηρήσει έναν σημαντικό αριθμό διηπειρωτικών πυραύλων SS-20. Ο Κάρτερ, που ήρθε στην εξουσία υπό το λάβαρο της αντισοβιετικής πολιτικής, φάνηκε να κάμπτεται και να συμβιβάζεται με την σοβιετική πλευρά. Αντίστοιχα, ένας κουρασμένος και ηλικιωμένος Μπρέζνιεφ

¹⁴ Vladislav Zubok, *A failed empire: the Soviet Union in the Cold War from Stalin to Gorbachev*, The University of North Carolina Press, 2007, σελ. 255

φάνηκε εν τέλει να συναινεί με τη σειρά του στη συνθήκη και να περιορίσει τα πυρηνικά όπλα. Πρέπει επιπλέον να τονιστεί ότι η συνθήκη έλαβε αναπάντεχα θετικό κλίμα όταν τη στιγμή που τέθηκαν οι υπογραφές και οι σφραγίδες, ο Κάρτερ πλησίασε τον Μπρέζνιεφ αγκαλιάζοντάς τον, ακόμα και φιλώντας τον κατά το κομμουνιστικό πρότυπο. Όπως σημειώνει ο Sell, ο Μπρέζνιεφ εξέλαβε αρκετά θετικά αυτή τη χειρονομία, σχολιάζοντας ακόμη πως ο Κάρτερ δεν έδειχνε και τόσο κακός.¹⁵

Η Σοβιετική εισβολή στο Αφγανιστάν

Μετά τη συνάντηση στη Βιέννη για την υπογραφή της SALTII, η ύφεση φάνηκε να μπαίνει ξανά στο προσκήνιο και οι αμερικανοσοβιετικές σχέσεις να εκτονώνονται. Τον Δεκέμβριο του 1979 ένα λεπτό ζήτημα ήρθε να καταστρέψει τις μόλις βελτιωμένες αμερικανοσοβιετικές σχέσεις. Από το 1978, στο γειτονικό στην ΕΣΣΔ, Αφγανιστάν, ξέσπασε πραξικόπημα και η εξουσία καταλήφθηκε από κομμουνιστές υπό τον Μοχάμεντ Ταράκι, ο οποίος σύναψε προσωπικές σχέσεις με τον Μπρέζνιεφ και ακόμη επισκέφθηκε τη Μόσχα όπου του υποσχέθηκαν υποστήριξη στη διακυβέρνηση του. Την ίδια περίοδο οι Ηνωμένες Πολιτείες δέχονταν σοβαρό πλήγμα στο Ιράν, όπου ξέσπασε η περίφημη ισλαμική επανάσταση και ο Αγιατολάχ Χομεϊνί ανήλθε στην εξουσία. Ο Ταράκι δεν έμεινε για πολύ στην θέση του όταν δολοφονήθηκε από εξαγριωμένο όχλο τον Μάρτιο του 1979, στερώντας από την ΕΣΣΔ έναν πιστό σύμμαχο. Το Πολίτμπυρο, που αρχικά συνειδητοποίησε ότι η κομμουνιστική κυβέρνηση της Καμπούλ δεν είχε καμία πηγή στήριξης μέσα στη χώρα, απέφυγε να στείλει στρατεύματα και περιορίστηκε στην αποστολή συμβούλων και υλικού.¹⁶ Παρόλο που το κομμουνιστικό καθεστώς ήταν απεχθές για τον ντόπιο πληθυσμό, ο πειρασμός για τους ηγέτες του Πολίτμπυρο ήταν αρκετά μεγάλος, και με πρωτοβουλία του Αντρόποφ και του Γκρομύκο, ο επικεφαλής του Σοβιετικού Γενικού Επιτελείου διατάχθηκε να αποστείλει στην Καμπούλ σοβιετικά στρατεύματα. Θα πρέπει να τονιστεί πως ο έλεγχος της ευαίσθητης αυτής χώρας θα προσέφερε στην Σοβιετική Ένωση ένα επιπλέον κράτος δορυφόρο καθώς και μια ακόμη επιτυχία στην εγκαθίδρυση του κομμουνισμού σε χώρα του Τρίτου Κόσμου. Στην πραγματικότητα

¹⁵ Louis Sell, *From Washington to Moscow- US-Soviet Relations and the Collapse of the USSR*, Duke University Press Durham and London, 2016, σελ.89

¹⁶ John Lewis Gaddis, *ο Ψυχρός Πόλεμος*, Παπαδόπουλος, 2018, σελ. 276

οι Σοβιετικοί εκμεταλλεζόμενοι την ύφεση, πραγματοποίησαν την εισβολή στο Αφγανιστάν. Ο Κάρτερ αιφνιδιάστηκε κανονικά. Είχε την πεποίθηση πως οι Σοβιετικοί ήταν πραγματικά αφοσιωμένοι στις μειώσεις των εξοπλισμών και στη συνθήκη SALT και ακολουθούσαν το πνεύμα της ύφεσης, κι αντέδρασε με μια σειρά, σπασμωδικών ίσως, μέτρων. Απέστειλε σκληρή επιστολή στον Μπρέζνιεφ ζητώντας του την αποκοπή των Σοβιετικών από την εσωτερική κατάσταση του Αφγανιστάν, τονίζοντάς του πόσο θα τους στοίχιζε στις ήδη τεταμένες σχέσεις τους και στη διατήρηση της παγκόσμιας ειρήνης. Ακόμη δε δίστασε να ειρωνευτεί τους Σοβιετικούς, αναφέρει ο Sell, λέγοντάς τους πως όσοι Αφγανοί ηγέτες ήταν φιλικά διακείμενοι προς τη Μόσχα, είχαν πλέον δολοφονηθεί.¹⁷ Οι Σοβιετικοί είχαν τη λανθασμένη εκτίμηση πως το ξεκαθάρισμα στο Αφγανιστάν θα έπαιρνε το πολύ ένα μήνα, όπως υποστήριξε ο ίδιος ο Μπρέζνιεφ. Ωστόσο, οι σοβιετικές δυνάμεις που στάλθηκαν για να περιοριστούν σε βοηθητικό κυρίως ρόλο προς την αφγανική κυβέρνηση, αντιμετώπισαν μια άνευ προηγουμένου αντίσταση από τους Μουτζαχεντίν και καθηλώθηκαν σε ανελέητο ανταρτοπόλεμο. Το αφιλόξενο έδαφος του Αφγανιστάν ταλαιπωρούσε τον Ερυθρό Στρατό και αφού πέρασε ένας μήνας, η σοβιετική ηγεσία είχε πλέον παγιδευτεί. Αξιοσημείωτο είναι ότι η εισβολή σχεδιάστηκε πρωταρχικά από τους Αντρόποφ και Γκρομύκο και όχι από τον Μπρέζνιεφ, που στο τέλος διαμαρτύρονταν για το χάος στο οποίο τον είχαν στείλει.¹⁸

Η εισβολή στο Αφγανιστάν έδωσε στη κυριολεξία τη χαριστική βολή στις αμερικανοσοβιετικές σχέσεις που μόλις έδειχναν ότι είχαν πάρει τον καλό δρόμο με τις συνθήκες SALT. Η Σοβιετική Ένωση ήθελε να κερδίσει τον πόλεμο προκειμένου να εγκαθιδρύσει μια φιλικά διακείμενα κυβέρνηση και ίσως ένα ακόμη κράτος δορυφόρο στην οικογένεια του Συμφώνου της Βαρσοβίας. Από τη στιγμή που έστειλε τα πρώτα στρατεύματα, δεν μπορούσε να κάνει πίσω, κι αν έκανε, η διεθνής της εικόνα θα υφίστατο τεράστια ταπείνωση. Οι Ηνωμένες Πολιτείες από την άλλη, δε δίστασαν να υποστηρίξουν με προμήθειες εξοπλισμών τους Μουτζαχεντίν, παρόλο που το ίδιο έτος είχαν έρθει σε ρήξη με το ισλαμικό Ιράν και τώρα βοηθούσαν το ισλαμικό Αφγανιστάν. Η διατήρηση της ύφεσης δεν μπορεί να ήταν η ουσία των ενεργειών του Κάρτερ. Μια πιθανή σοβιετική νίκη, έφερνε την Σοβιετική Ένωση

¹⁷ Louis Sell, *From Washington to Moscow- US-Soviet Relations and the Collapse of the USSR*, Duke University Press Durham and London, 2016, σελ. 103
Vladislav Zubok, *A failed empire: the Soviet Union in the Cold War from Stalin to Gorbachev*, The University of North Carolina Press, 2007, σελ. 264

επικίνδυνα κοντά στα στενά του Ορμούζ, το στρατηγικό πέρασμα για τη διέλευση των πετρελαίων προς τη Δύση. Κατά δεύτερον, πρέπει να προστεθεί πως η εισβολή αποκάλυψε τον αληθινό ιμπεριαλιστικό χαρακτήρα των Σοβιετικών και την τόλμη τους να επιχειρήσουν να φέρουν τον κομμουνισμό έξω από τα όρια της επικράτειας τους. Αυτά τα δύο βασικά αίτια οδήγησαν τον Κάρτερ να επιβάλλει εμπάργκο στα σιτηρά προς τη Μόσχα, διακοπή στις εξαγωγές υψηλής τεχνογνωσίας, πάγωμα της SALT II που δεν επικυρώθηκε έτσι ποτέ, και τέλος, αποχή των Ηνωμένων Πολιτειών από τους Ολυμπιακούς Αγώνες της Μόσχας το 1980. Η κατάρρευση της Détente ήταν πλέον γεγονός.

Κεφάλαιο 4. Η άνοδος του Ρόναλντ Ρέιγκαν στην πολιτική σκηνή : ο αντίκτυπος στην αμερικανική κοινωνία και η χάραξη νέας προοπτικής

Η εισβολή στο Αφγανιστάν ήταν αναμφίβολα το «σοβιετικό Βιετνάμ». Με την ίδια ακριβώς κλίμακα που οι Αμερικανοί έστελναν ολοένα και περισσότερα στρατεύματα στο Βιετνάμ, έτσι και οι σοβιετικές δυνάμεις έφτασαν μέσα σε πέντε έτη τους 600.000 άνδρες. Ο Ερυθρός Στρατός, που για δεκαετίες είχε εκπαιδευτεί για επιχειρήσεις μεγάλης κλίμακας και πόλεμο με συμβατικές δυνάμεις στην Ευρώπη, αντιμετώπιζε σκληρή ήττα στο τραχύ έδαφος του Αφγανιστάν από τους Αφγανούς αντάρτες. Αυτή η ήττα κατέδειξε διεθνώς τον ψεύτικο μύθο περί ανίκητου Ερυθρού Στρατού και η εικόνα της ΕΣΣΔ υπονομεύτηκε σοβαρά, και μπροστά στα μάτια της Δυτικής Ευρώπης και των ΗΠΑ, η ΕΣΣΔ δεν ήταν πλέον ικανή να διατηρεί υπερπόντια συμφέροντα. Πέρα από το ζήτημα του Αφγανιστάν, πρέπει να εξεταστούν και άλλα αίτια που κατεδείκνυν τη σαθρότητα της ύφεσης. Την ίδια περίοδο η πυρηνική ισοπλία άρχισε να αναταράσσεται στην Ευρώπη. Η συνθήκη SALTII που δεν επικυρώθηκε, άφησε το περιθώριο στους Σοβιετικούς να αναπτύξουν ένα νέο είδος βαλλιστικού διηπειρωτικού πυραύλου, τον SS-20. Οι SS-20 αποτέλεσαν πονοκέφαλο για τους Δυτικούς καθώς είχαν το περιθώριο να διαθέτουν τουλάχιστον τρεις πυρηνικές κεφαλές, επομένως τριπλάσια ισχύ από το κανονικό, και να εκτοξεύονται σε ακτίνα 5000 χιλιομέτρων.¹⁹ Αυτά έκρουσαν τον κώδωνα του

¹⁹Ευάνθης Χατζηβασιλείου, Εισαγωγή στην ιστορία του μεταπολεμικού κόσμου, Πατάκη, 288

κινδύνου, ειδικά στους δυτικοευρωπαίους, και οι Αμερικανοί εγκατέστησαν γρήγορα βαλλιστικούς πυραύλους Κρουζ και Πέρσινγκ, αντισταθμίζοντας την υπεροχή των Σοβιετικών. Η εξέλιξη αποδείχθηκε εξαιρετικά επίπονη. Από τη μια οι δυτικοευρωπαίοι, και ειδικά η Δυτική Γερμανία, είχαν ανάγκη τη στρατιωτική προστασία των Ηνωμένων Πολιτειών, αλλά κωλύονταν στο να πάρουν απόφαση και διαμαρτύρονταν για την εγκατάσταση των πυραύλων. Παράλληλα, η αδυναμία και η αναποφασιστικότητα του Κάρτερ εμπόδιζε τα πράγματα εκνευριστικά. Ειδικά στη περίπτωση, λόγω χάρη, της ανάπτυξης μια βόμβας νετρονίου που κατέστρεφε μόνο ανθρώπους και όχι κτίρια, η επιφυλακτικότητα της Δυτικής Γερμανίας και η αναποφασιστικότητα του Κάρτερ που τελευταία στιγμή την απέσυρε, αναδείκνυναν ξεκάθαρα την ασταθή εικόνα της δυτικής συμμαχίας απέναντι στις δυνάμεις του Συμφώνου της Βαρσοβίας.²⁰

Βάσει κυρίως των παραπάνω γεγονότων, μπορούμε να υποστηρίξουμε πως η ύφεση απέτυχε να ανακόψει ή να περιορίσει τη κούρσα των πυρηνικών εξοπλισμών. Όπως τονίζει και ο Gaddis, οι περισσότεροι ειδικοί δηλώνουν πως η ύφεση ευνοούσε ξεκάθαρα τους Σοβιετικούς.²¹ Η συνθήκες SALT έδωσαν στη Σοβιετική Ένωση την ευκαιρία να αναπτύξει το οπλοστάσιό της. Οι συμφωνίες του Ελσίνκι της άφησαν την απόλυτη ελευθερία να κάνει ότι θέλει στο εσωτερικό της επικράτειάς της, καθώς και να υλοποιεί το Δόγμα Μπρέζνιεφ σε κάθε κράτος επιρροής τους (λ.χ. στο Αφγανιστάν). Με τις πετρελαϊκές κρίσεις του 1973, η οικονομία της αποκόμισε μόνο κέρδη αφού διέθετε δικές της πετρελαιοπηγές. Τέλος, εισέβαλλε στο Αφγανιστάν ανενόχλητη. Αυτοί είναι λίγοι από τους λόγους που υποδείκνυναν όχι απλά τον ψεύτικο ρόλο της ύφεσης, αλλά και πως αυτή αξιοποιήθηκε από τους Σοβιετικούς προ όφελός τους. Χαρακτηριστικά μετά την σοβιετική εισβολή στο Αφγανιστάν, ο Κάρτερ δήλωσε αμήχανος πως εν τέλει δεν είχε επίγνωση των σοβιετικών προθέσεων. Αυτό έδωσε τη χαριστική βολή στην ήδη κατεστραμμένη εικόνα του, και στις επόμενες εκλογές η αμερικανική κοινωνία επέλεξε έναν πολιτικό με πιο στιβαρές και ξεκάθαρες θέσεις, έτοιμο να αντιταχθεί δυναμικά στους Σοβιετικούς, τον Ρόναλντ Ρέικαν.

Ως τέως ηθοποιός του κινηματογράφου ο Ρέικαν σίγουρα διέθετε επικοινωνιακά χαρίσματα και τον τρόπο να γοητεύει και να διασκεδάζει τον κόσμο, αλλά

²⁰John Young, *Η Ευρώπη του Ψυχρού Πολέμου*, Πατάκη, 2015, σελ. 75

²¹John Lewis Gaddis, *ο Ψυχρός Πόλεμος*, Παπαδόπουλος, 2018, σελ. 285

ταυτόχρονα καλλιέργησε και την πειθώ σε επίπεδο που του εξασφάλισε μια επιτυχημένη στροφή στη πολιτική. Ήδη το 1975 ο Ρέιγκαν είχε κλείσει τη δεύτερη θητεία του ως κυβερνήτης της Καλιφόρνια και είχε συσσωρεύσει εμπειρία στη διοίκηση πολυπληθούς πολιτείας, με μεγάλα πολιτικά και οικονομικά ζητήματα, ώστε το 1981 ήταν παραπάνω από έτοιμος να αναλάβει πρόεδρος των Ηνωμένων Πολιτειών. Αφού επικράτησε στην υποψηφιότητα για την ηγεσία του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος, νίκησε μετέπειτα συντριπτικά τον Κάρτερ στις εκλογές του Νοεμβρίου του 1980. Ο νέος πρόεδρος είχε υποτιμηθεί σοβαρά από τους αντιπάλους του κι αυτό δηλώνει ο Gaddis, ήταν ένα σοβαρό σφάλμα διότι η οξυδέρκεια του και η διορατικότητά του ήταν πολύ ισχυρότερες των αντιπάλων του.

²²Ο Ρέιγκαν διέθετε πρακτικότητα και πολιτικό αισθητήριο με τα οποία έβλεπε πέρα από τη πολυπλοκότητα και διέκρινε την απλότητα. Με μια ευρύτερη οπτική, παρατήρησε ότι το κύριο πρόβλημα στις αμερικανοσοβιετικές σχέσεις ήταν η ύφεση, η οποία διαίωνιζε τον Ψυχρό Πόλεμο. Υπερνικώντας την ύφεση, ο Ψυχρός Πόλεμος θα τελείωνε και θα προκαλούσε σημαντικές αλλαγές στον γεωπολιτικό χάρτη. Διότι μεταξύ άλλων, η ύφεση επέτρεπε στις υπερδυνάμεις, και περισσότερο στη Σοβιετική Ένωση, να φτιάχνει πυραύλους και πυρηνικά ασταμάτητα.

Η ρητορική του βρήκε ανταπόκριση μέσα σε κλίμα εθνικής απαισιοδοξίας που ενισχύθηκε με την εμφάνιση ενός δεύτερου Ψυχρού Πολέμου. Επί προεδρίας Ρέιγκαν, η πολιτική των Ηνωμένων Πολιτειών έκανε στροφή προς τις παραδοσιακές αξίες και προς την επιθετικότητα σε θέματα εξωτερικών σχέσεων, αποβλέποντας σε παγκόσμια ηγεμονία έναντι του σοβιετικού μπλοκ. Αυξήθηκαν σημαντικά οι στρατιωτικές δαπάνες, περιορίστηκαν οι ομοσπονδιακές, γεγονός που σήμαινε κυρίως την περικοπή των κοινωνικών παροχών. Ο συντηρητισμός, ο οποίος έκανε την εμφάνιση του και στο Ηνωμένο Βασίλειο με την Μάργκαρετ Θάτσερ, και στη Δυτική Γερμανία με τον Χέλμουτ Κολ, μετέβαλλε την κατάσταση προς όφελος της Δύσης έναντι της Σοβιετικής Ένωσης. Από το 1980 και εξής, η εσωτερική σκηνή των Ηνωμένων Πολιτειών αλλάζει, όχι απλά στη πολιτική με τον συντηρητισμό, αλλά και στην οικονομία. Είναι σημαντικό να αναφερθεί πως από την έναρξη της θητείας του και εφεξής, η καινοτόμα οικονομική πολιτική όχι απλά θα οδηγούσε στην οικονομική ανάπτυξη των Ηνωμένων Πολιτειών αλλά και θα επέτρεπε την αύξηση των στρατιωτικών δαπανών και τις επενδύσεις σε πιο φιλόδοξα στρατιωτικά σχέδια, τα

²²Ο.π. σελ. 286

οποία θα επιχειρηθεί να αναλυθούν παρακάτω. Ο Ρέιγκαν καταρχάς, εφάρμοσε τη συντηρητική επανάσταση επιχειρώντας να σβήσει εντελώς το New Deal, που καθόριζε την οικονομία από την εποχή του Ρούσβελτ. Τα νέα μέτρα, γνωστά και ως reaganomics, βασίστηκαν στον περιορισμό των ομοσπονδιακών δαπανών, τη μείωση της φορολογικής πίεσης για να δοθεί ώθηση στην ιδιωτική πρωτοβουλία, να αυξηθούν οι επενδύσεις και να επιτευχθεί η οικονομική ευρωστία που είχε χαθεί τις προηγούμενες δεκαετίες. Το πρόγραμμα εφαρμόστηκε με αρκετή επιτυχία, οι κοινωνικές παροχές περικόπηκαν όπως περικόπηκαν και οι φόροι, ενώ σημειώθηκε και πτώση του πληθωρισμού. Απελευθερώθηκε το καθεστώς των τραπεζών με τη μείωση των περιορισμών στα δάνεια. Θεωρούσε ότι ο καπιταλισμός και η ελεύθερη αγορά θα μπορούσαν να δώσουν λύσεις, για να βγάλουν το κράτος από τις δύσκολες καταστάσεις. Οι πολιτικές του ταίριαζαν με την άποψη που επικρατούσε στη δεκαετία του 80', ότι η απληστία είναι καλή καθώς ο ανταγωνισμός βοηθάει στην οικονομία μιας χώρας. Γεγονός είναι ότι ο Ρέιγκαν περιστοιχιζόταν από ανθρώπους όχι απλά ικανούς, αλλά και αφοσιωμένους στην ιδέα του συντηρητισμού και των παραδοσιακών αξιών, όπως ο Τζορτζ Σουλτς, υπουργός Εξωτερικών και πολύ διορατικός με πρακτικές γνώσεις και διάθεση για δουλειά, ο Μπίλι Γκρέιαμ, πνευματικός σύμβουλος και ένθερμος αντικομμουνιστής και ο Γουίλιαμ Νισκάνεν, ικανός οικονομολόγος και σύμβουλος του προέδρου. Οι Ηνωμένες Πολιτείες εισήλθαν σε εντελώς νέα φάση, και το σημαντικό ήταν πως υπήρχαν πολλά τμήματα της αμερικανικής κοινωνίας που επιζητούσαν μια αλλαγή εδώ και δεκαετίες, και όταν τους δόθηκε η ευκαιρία, υποστήριξαν μαζικά τον Ρέιγκαν. Πρωταρχικά, ήταν οι μεγάλες επιχειρήσεις, οι οποίες δεν είχαν ευνοηθεί στα πλαίσια του κρατικού παρεμβατισμού και των υψηλών φόρων, αλλά και η μεσαία τάξη, που δεν είχε την οικονομική ευμάρεια που απολάμβανε σε προηγούμενα έτη. Ακόμη, υπήρχε ένα σημαντικό ποσοστό στην αμερικανική κοινωνία, που διέθετε μια βούληση εναντίον του «συνδρόμου του Βιετνάμ», και επιθυμούσε περισσότερο ενεργή και δυναμική πολιτική κατά των εξωτερικών αντιπάλων, ακόμα και ως περιορισμένη ένοπλη δράση. Ο Ρέιγκαν απελευθέρωσε τη χώρα από το «σύνδρομο του Βιετνάμ» και επέστρεψε στον αντικομμουνισμό της εποχής του Τρούμαν και του Αϊζενχάουερ, προχωρώντας σε τολμηρές δηλώσεις εναντίον των Σοβιετικών, με μια άνεση που έκανε τους Αμερικανούς να αισθάνονται πιο δυνατοί και σίγουροι.²³ Ο Ρέιγκαν

²³Ευάνθης Χατζηβασιλείου, Εισαγωγή στην ιστορία του μεταπολεμικού κόσμου, Πατάκη, σελ.292

διέθετε χάρισμα στη ρητορική, και χιούμορ, κερδίζοντας τους συνομιλητές και τους ακροατές του. Λάμβανε αποφάσεις εισερχόμενος κατευθείαν στα συμπεράσματα, και σε σχέση με τον Κάρτερ ή τον Φορντ, είχε σωστή κρίση και ήταν σταθερός. Ο Gaddis κάνει λόγο για μια από τις χαρακτηριστικές φράσεις του, όταν δήλωσε πως η Δύση δε θα περιορίσει απλώς τον κομμουνισμό, θα τον υπερβεί, χωρίς να μπει στον κόπο να τον αποκηρύξει, θα τον απορρίψει ως ένα αλλόκοτο κεφάλαιο της ανθρώπινης ιστορίας, που οι τελευταίες του σελίδες γράφονταν εκείνη τη στιγμή. Η άνεση αυτή εκφράζονταν και με το λεγόμενο Δόγμα Ρέιγκαν κατά το οποίο ο στόχος των Ηνωμένων Πολιτειών ήταν η παγκόσμια ηγεμονία ως υπερδύναμη και η καταπολέμηση της κομμουνιστικής εξάπλωσης στις χώρες του Τρίτου Κόσμου, καθώς και η παροχή οικονομικής ή στρατιωτικής βοήθειας προς τα αντικομμουνιστικά κινήματα. Οι φόβοι για πιθανά σοβιετικά αντίποινα απορρίφθηκαν και η επιθετική ρητορική επανήλθε στις αμερικανοσοβιετικές σχέσεις. Το Δόγμα Ρέιγκαν, αλλά και η νέα ένταση των αμερικανοσοβιετικών σχέσεων θα αποτελέσουν το αντικείμενο έρευνας των επόμενων κεφαλαίων.

Κεφάλαιο 5. Οι προσπάθειες εξομάλυνσης των σχέσεων ΗΠΑ-ΕΣΣΔ: η άρση του εμπάργκο για τα σιτηρά.

Στο συγκεκριμένο κεφάλαιο χρειάζεται να κατανοηθεί η σημασία της πτώσης της ύφεσης στις αμερικανοσοβιετικές σχέσεις. Η εισβολή στο Αφγανιστάν κατέδειξε με ωμό τρόπο τη διάθεση των Σοβιετικών να επέμβουν σε καταστάσεις από τις οποίες ένιωθαν ότι απειλούνται ή θα κέρδιζαν. Το σίγουρο είναι ότι η εισβολή στο Αφγανιστάν προκάλεσε αντιδράσεις από την αμερικανική πλευρά, που εκφράστηκαν όπως προαναφέρθηκε, με την αποχή από τους Ολυμπιακούς Αγώνες και την επιβολή εμπάργκο στα σιτηρά. Το τελευταίο μέτρο λήφθηκε με προσωπική πρωτοβουλία του Κάρτερ και θεωρήθηκε ως αποτελεσματικό μέσο πίεσης απέναντι στη Σοβιετική Ένωση, αν και εν τέλει προκάλεσε ζημιά στις Ηνωμένες Πολιτείες. Το πρόβλημα της κυβέρνησης Κάρτερ ήταν ότι αγωνιζόταν να επιβληθεί στους Σοβιετικούς αλλά το έκανε με λάθος τρόπο και επέλεγε μέτρα τα οποία δεν είχαν άμεσο αντίκτυπο στη σοβιετική κοινωνία, την οποία ο Κάρτερ ήλπιζε να στρέψει εναντίον του Πολίτμπυρο.

Ο Ρέιγκαν είχε δεσμευτεί πριν την εκλογή του να καταργήσει αυτό το μέτρο, δηλώνοντας κι ο ίδιος πως προκειμένου η αμερικανική κυβέρνηση να δημιουργήσει ρήγμα στη σοβιετική οικονομία, κατέστρεφε την εγχώρια.²⁴ Λαμβάνοντας χώρα την εποχή του Νίξον, εμπορικές συμφωνίες προέβλεπαν τις πωλήσεις αμερικανικών σιτηρών, και καλαμποκιού προς τη Σοβιετική Ένωση και μάλιστα είχαν συμφωνηθεί για τα επόμενα έτη. Καθώς όμως ο Κάρτερ είχε επιβάλλει εμπάργκο ξαφνικά το 1979, αυτό είχε μια σειρά από καταστροφικές συνέπειες για τους Αμερικανούς αγρότες, που η κύρια χώρα εξαγωγής σιτηρών ήταν η Σοβιετική Ένωση. Αναμφισβήτητα η επίδραση του εμπάργκο στη Σοβιετική Ένωση υπήρξε μηδαμινή, διότι οι Σοβιετικοί μπόρεσαν να λάβουν περισσότερα σιτηρά από τον δεύτερο υψηλότερο συνεργάτη εισαγωγών τους, την Αργεντινή. Επιπλέον, υπήρχαν πηγές σιτηρών από τη Βενεζουέλα και τη Βραζιλία, και μάλιστα συνέφεραν σε μεγαλύτερο βαθμό με το χαμηλό εργατικό κόστος σε σχέση με τους Αμερικανούς. Το εμπάργκο με λίγα λόγια, ήταν μια μεταμφιεσμένη ευλογία για τους Σοβιετικούς καθώς συνειδητοποίησαν ότι δεν είχαν ανάγκη το αμερικανικό σιτάρι, ενώ μπορούσαν να καλλιεργήσουν το δικό τους στην Ουκρανία. Ακόμη και μετά την τελική άρση του εμπάργκο, συνέχισαν κανονικά τις εισαγωγές από τη Νότια Αμερική. Αυτή η πράξη αντίθετα, ενώ φάνηκε ότι θα διευκόλυνε τους Αμερικανούς αγρότες να πουλήσουν το σιτάρι τους στους ίδιους τους Αμερικανούς, έριξε τις τιμές απότομα και τους οδήγησε σε μαζικές διαμαρτυρίες που έγιναν αισθητές. Χρειάζεται να αναφερθεί πως ο Ρέιγκαν ήταν έτοιμος να άρει αυτό το μέτρο, ωστόσο τα γεγονότα στη Πολωνία, για τα οποία θα γίνει λόγος παρακάτω, τον έκαναν να σταματήσει. Δεχόμενος συστάσεις από συμβούλους εξωτερικής πολιτικής να μη κάνει πίσω λόγω των πολωνικών ταραχών για να μην υποβαθμιστεί η αμερικανική πλευρά, δίστασε αλλά μετά από πιέσεις του Συνδέσμου Αγροτών και του Γραφείου Γεωργίας, κατέληξε στο συμπέρασμα πως το εμπάργκο απλώς κατέστρεφε τους Αμερικανούς αγρότες, των οποίων την υποστήριξη χρειαζόταν.²⁵ Πρόκειται για σωστή πρακτική κίνηση από τον νέο πρόεδρο, που στην ουσία υπηρετούσε τα αμερικανικά συμφέροντα πολύ περισσότερο από τους προκατόχους του. Πριν επιχειρήσουμε να αναλύσουμε τις επόμενες φάσεις, έχει σημασία να γίνει αναφορά σε μια δεύτερη κρίση που έλαβε χώρα το 1980.

²⁴ J. R. Tarrant, Food as a weapon? The embargo on grain trade between USA and USSR, 1981 Butterworths

²⁵ Erik Lindell, US - Soviet grain embargoes-Regulating the MNCs, Butterworth 8 Co (Publishers) Ltd

Το ανατολικό μπλοκ με το κομμουνιστικό σύστημα και τον κρατικό παρεμβατισμό στην οικονομία, συν την ανυπαρξία πολιτικών ελευθεριών είχε φτάσει να οδηγήσει της ανατολικοευρωπαϊκές χώρες σε σημείο κατάρρευσης. Με την αρχή της δεκαετίας του 1980, είχαν επίγνωση της οικονομικής κατάστασης των δυτικοευρωπαίων γειτόνων τους και κατανοούσαν το πόσο πίσω βρίσκονταν οι ίδιες. Το να επιβληθούν μεταρρυθμίσεις στην οικονομία ήταν κάτι που οι Σοβιετικοί ηγέτες και τα κομμουνιστικά καθεστώτα των ανατολικών χωρών έτρεμαν στην σκέψη, καθώς θα οδηγούσε αυτόματα σε χορήγηση πολιτικών ελευθεριών. Το κομμουνιστικό πολιτικό σύστημα συνδεόταν με συγκεκριμένο οικονομικό σύστημα και δεν μπορούσε να μεταβληθεί. Με την έλευση της νέας δεκαετίας όμως και την εποχή του Μπρέζνιεφ να περνάει στις τελευταίες της ημέρες, το κομμουνιστικό σύστημα έμοιαζε έτοιμο να εκραγεί. Αν εξαιρεθεί η επικράτεια της Ρωσίας, τα κράτη – δορυφόροι της δεν θα μπορούσαν να κρατήσουν για πολύ ακόμη. Οι κομμουνιστές ηγέτες προκειμένου να εξαλείψουν τον πληθωρισμό και τις ελλείψεις αγαθών, κατέφυγαν σε έναν ασυγκράτητο δανεισμό από τη Δύση.²⁶ Η τακτική αυτή απλώς καθυστερούσε το μοιραίο, ενώ βύθισε αυτές τις χώρες σε τεράστια εξωτερικά χρέη. Οι πρώτες αναταραχές συνέβησαν στη Πολωνία όπου σημειώθηκαν ελλείψεις ειδών πρώτης ανάγκης. Η αναταραχή πήρε πολιτικές διαστάσεις με τη δημιουργία ενός ανεξάρτητου συνδικάτου, της Αλληλεγγύης, που απαρτιζόνταν από τουλάχιστον 10.000.000 εργάτες υπό την ηγεσία του Λεχ Βαλέσα. Οι εργάτες έφεραν σε αμηχανία τη κυβέρνηση αλλά και το Κρεμλίνο, καθώς με τον αγώνα τους κατοχύρωσαν το δικαίωμα της απεργίας και της δημιουργίας ανεξάρτητων εργατικών συνδικάτων. Η Αλληλεγγύη έκανε τη Πολωνία το δεύτερο μείζον πρόβλημα των Σοβιετικών μαζί με το Αφγανιστάν. Η κυβέρνηση Ρέιγκαν πήρε ευνοϊκή θέση υπέρ της Αλληλεγγύης, ωστόσο οι Σοβιετικοί κωλύονταν μεταξύ του αναγκαίου και του επιθυμητού. Ενώ επέδειξαν τόλμη απέναντι στην εισβολή στο Αφγανιστάν, δίστασαν να αποστείλουν τανκς για να καταστείλουν τις αναταραχές στη Πολωνία. Από την άλλη, δεν μπορούσε το Κρεμλίνο να ανεχθεί τη συνέχεια αυτής της κατάστασης. Παράλληλα, όταν ο πάπας Κάρολ Βοϊτίλα που ήταν γεννημένος στη Πολωνία και επισκέφθηκε τη χώρα, δεν παρεμποδίστηκε ούτε και διώχθηκε όταν μίλησε σε πλήθη εκατομμυρίων Πολωνών.²⁷ Το μέτρο στο οποίο κατέληξε εν τέλει η κομμουνιστική κυβέρνηση του Γιαρουζέλσκι ήταν η επιβολή στρατιωτικού νόμου το 1981 και η κήρυξη της

²⁶Tony Judt, *Η Ευρώπη μετά τον πόλεμο*, Αλεξάνδρεια, 2012, σελ. 198-200

²⁷Tony Judt, *Η Ευρώπη μετά τον πόλεμο*, Αλεξάνδρεια, 2012, σελ. 206

Αλληλεγγύης ως παράνομης. Θα επιστρέψουμε στο ζήτημα με την Πολωνία, ωστόσο αυτό που έχει σημασία είναι πως επέδρασε στις αμερικανοσοβιετικές σχέσεις. Ο Κάρολ Βοϊτίλα, διαδραμάτισε μείζονα ρόλο επίσης, διότι ενίσχυσε τον αγώνα της Αλληλεγγύης και βοήθησε στην μετέπειτα απελευθέρωση της χώρας από την Σοβιετική Ένωση. Οφείλει να τονιστεί πως ο πάπας ήταν κι αυτός εκπρόσωπος του νεοσυντηρητισμού μαζί με την Θάτσερ, τον Κολ, τον Ρέιγκαν, και υπήρξε προσωπικός φίλος του τελευταίου. Εν κατακλείδι, η επιβολή του στρατιωτικού νόμου προκάλεσε νέες τριβές στις αμερικανοσοβιετικές σχέσεις, με τον Ρέιγκαν να αντιδρά στη κατασκευή αγωγού φυσικού αερίου από την Σοβιετική Ένωση στη Δυτική Ευρώπη και να επιβάλλει οικονομικές κυρώσεις στη πολωνική κυβέρνηση.

Οι προτάσεις του Ρέιγκαν για μειώσεις στους εξοπλισμούς (START)

Η άρση του εμπάργκο στα σιτηρά εκτός από το να ανακουφίσει τους Αμερικανούς αγρότες, ήταν και κατά κύριο λόγο κίνηση καλής θέλησης από την κυβέρνηση Ρέιγκαν προς τη Σοβιετική Ένωση. Ο Ρέιγκαν, ήδη από τον πρώτο χρόνο της θητείας του, έστειλε ανοικτές επιστολές προς τους Σοβιετικούς προέδρους, Γιούρι Αντρέοφ και Κονσταντίν Τσερνιένκο μετέπειτα, ζητώντας τους να μειώσουν τις εντάσεις του Ψυχρού Πολέμου και να διαπραγματευθούν δραστικές μειώσεις στους εξοπλισμούς. Αξιοσημείωτη ήταν η ανοικτή δήλωση του Ρέιγκαν προς τον Αντρέοφ το 1982, στην οποία τον προσκαλεί να συναντηθούν όπου κι όποτε ο Αντρέοφ επιθυμεί για να υπογράψουν συμφωνία που θα απαγορεύσει τα πυρηνικά και τους βαλλιστικούς πυραύλους μια για πάντα. Ως ένα βαθμό οι κινήσεις των Αμερικανών μπορούν να εκτιμηθούν ως θετικές, καθώς υποδεικνύουν πως ο Ρέιγκαν ήταν πρακτικός και διατεθειμένος να κλείσει το κεφάλαιο του Ψυχρού Πολέμου. Ταυτόχρονα όμως η φιλοπόλεμη ρητορική του δικαιολογεί τη διστακτικότητα των Σοβιετικών ηγετών να έρθουν σε κοινή συμφωνία. Αυτό που παρατηρείται εντούτοις, είναι η αστάθεια στις αμερικανοσοβιετικές σχέσεις για την πρώτη τουλάχιστον περίοδο θητείας του Ρέιγκαν. Από τη μια είναι τεταμένες και καχύποπτες, λόγω των δηλώσεων του Ρέιγκαν και των σοβιετικών χειρισμών στη Πολωνία, ενώ παράλληλα δείχνουν να εκτονώνονται. Σίγουρα σημαντικό ρόλο σε αυτή την αστάθεια μπορεί να αποτελέσει η αδιαλλαξία των Σοβιετικών ηγετών (Μπρέζνιεφ, Αντρέοφ, Τσερνιένκο), που δεν

επιθυμούσαν να συμβιβαστούν με λύσεις που οι ίδιοι θεωρούσαν ότι θα υπέσκαπταν τον διεθνή ρόλο της Σοβιετικής Ένωσης. Η εμφάνιση του Γκορμπατσόφ αργότερα φαίνεται να χαρίζει στη Δύση τη πιο σπουδαία ευκαιρία για τη χάραξη νέας προοπτικής, ωστόσο αυτό θα αναλυθεί σε επόμενα κεφάλαια.

Η επίταση της καταστολής στη Πολωνία, δηλώνει ο Judt, συνέβαλε περαιτέρω στη ψύχρανση των σχέσεων Δύσης και Ανατολής, ενώ υποστηρίζει ότι πρόκειται για ένα δεύτερο Ψυχρό Πόλεμο.²⁸ Ο στρατιωτικός νόμος που επέβαλε ο Γιαρουζέλσκι στη Πολωνία και η κήρυξη της Αλληλεγγύης ως παράνομης, προκάλεσαν την οργή της Ουάσινγκτον, που επέβαλλε εμπορικές κυρώσεις και πίεσε τους Δυτικοευρωπαίους να αρνηθούν τη κοινή κατασκευή αγωγού φυσικού αερίου από τη Σοβιετική Ένωση.²⁹ Παρόλα αυτά, ο Ρείγκαν θα κάνει ακόμη μια προσπάθεια το 1982, και θα καλέσει τους Σοβιετικούς σε συνομιλίες για να υπογραφεί συνθήκη για μείωση στα πυρηνικά. Η συνθήκη αυτή ονομάστηκε START (Strategic Arms Reduction Treaty). Όπως υποστηρίζει και ο Judt και ο Gaddis, επρόκειτο ουσιαστικά για διάδοχο των μη επικυρωμένων συμφωνιών SALT, που λάμβαναν τώρα διαφορετικές διαστάσεις. Καταρχάς, η Ουάσινγκτον πρότεινε δραστικές περικοπές και όχι απλούς περιορισμούς των πυρηνικών. Η συμφωνία θα ήταν διμερής και θα εξελίσσονταν σε δύο φάσεις, όπου στη πρώτη θα επιβάλλονταν μια μείωση των πυρηνικών κεφαλών των διηπειρωτικών βαλλιστικών πυραύλων στις 5000.³⁰ Επίσης, οι SS-18 θα έφεταν στους 850. Κατά τη δεύτερη φάση θα μειώνονταν τα βομβαρδιστικά αεροσκάφη μεσαίου και μακρού βεληνεκούς. Οι Αμερικανοί είχαν ανέκαθεν σημαντική υπεροχή σε αυτό, καθώς διέθεταν αεροσκάφη B-52, αξιόπιστη στρατηγική απειλή που μπορούσαν από τις αρχές του 1980 να μεταφέρουν τους περιβόητους πυραύλους Cruise. Ανάλογη απειλή είχαν και οι σοβιετικοί πύραυλοι, ιδιαίτερα οι SS-20 για τους οποίους έγινε λόγος πιο πριν. Οι διαπραγματεύσεις κύλησαν ομαλά, ενώ επιπλέον θεσπίστηκαν κανονισμοί για την επαλήθευση της συμφωνίας από τις δύο πλευρές. Ειδικότερα με το σύστημα NTM, οι δορυφόροι των δύο χωρών θα μπορούσαν να πετούν και να συλλέγουν πληροφορίες για το αν η αντίπαλη πλευρά τηρούσε τη συμφωνία.

²⁸ Tony Judt, *Η Ευρώπη μετά τον πόλεμο*, Αλεξάνδρεια, 2012, σελ. 210

²⁹ Louis Sell, *From Washington to Moscow- US-Soviet Relations and the Collapse of the USSR*, Duke University Press Durham and London, 2016, σελ. 130

³⁰ Taylor and Francis Group, *Arms-Control Proposal By Rep. Gore*, Journal

Κεφάλαιο 6. Αίτια και αφορμές της εκ νέου έντασης: 1981-1984

Η πολιτική αλλαγή έφτασε και στη Σοβιετική Ένωση, όταν τον Νοέμβριο του 1982, ο Μπρέζνιεφ απεβίωσε ήσυχα μετά από 18 έτη εξουσίας. Η εναλλαγή στην πολιτική εξουσία δε θύμιζε εποχές Στάλιν ή Χρουστσόφ. Στο Πολίτμπυρο, ο πιστός φίλος και σύμμαχος του Μπρέζνιεφ, Τσερνιένκο, έμοιαζε βραχυπρόθεσμα η ευνοϊκή επιλογή, ωστόσο ο πιο δραστήριος Γιούρι Αντρόποφ, αναρριχήθηκε στην εξουσία. Για τον τέως αρχηγό της KGB, το μόνο που έδειχνε να απειλεί τη θέση του ήταν η κακή κατάσταση της υγείας του, καθώς απολάμβανε υποστήριξη όχι μόνο από την KGB, αλλά και από υψηλά πρόσωπα όπως ο Γκρομύκο και ο Ουστίνοφ. Δε πρέπει επίσης να λησμονηθεί ο καίριος ρόλος του στο σχεδιασμό της παρέμβασης στο Αφγανιστάν. Ο Αντρόποφ ήταν έξυπνος, δραστήριος και διορατικός, και υποστήριξε σημαντικά τη βελτίωση της KGB τα προηγούμενα έτη. Μόλις ανέλαβε την προεδρία, έδωσε βάση στη πειθαρχία και τη σκληρή δουλειά, και απέβαλλε τον αργοκίνητο τρόπο εργασίας που είχε εγκαθιδρυθεί κατά τη στασιμότητα από τον Μπρέζνιεφ.³¹ Επέλεξε με προσοχή τους στενούς του συνεργάτες και αντιπαρατέθηκε δυναμικά απέναντι στις Ηνωμένες Πολιτείες και στον Ρέιγκαν.

Η επιβολή του στρατιωτικού νόμου στη Πολωνία εξόργισε τον Ρέιγκαν, που έλαβε αυτή την ενέργεια κατά τον Sell, ως προσωπική προσβολή, ίσως επειδή ήδη είχε άρει το εμπάργκο των σιτηρών ως ένδειξη καλής θέλησης. Εντούτοις, η απάντηση από την Ουάσινγκτον χαρακτηρίστηκε αρνητικά από τον Αντρόποφ και το Πολίτμπυρο, αναγκάζοντας τους να δηλώσουν πως οι ενέργειες του Ρέιγκαν οδηγούσαν τη κατάσταση στα άκρα και κινδύνευαν να γκρεμίσουν εξ ολοκλήρου τις αμερικανοσοβιετικές σχέσεις.³² Οι ενέργειες του Ρέιγκαν δεν σταμάτησαν εκεί. Όπως είχε δεσμευθεί, ο Αμερικανός πρόεδρος εφαρμόζοντας τη δική του οικονομική πολιτική των reaganomics, απελευθέρωσε σημαντικά έσοδα που του επέτρεψαν να υλοποιήσει την αναδιάρθρωση των ενόπλων δυνάμεων. Ειδικότερα, προβλεπόταν μια τεράστια αλλαγή όπου θα κατασκευάζονταν νέα οπλικά συστήματα, περισσότεροι διηπειρωτικοί πύραυλοι, θα ενισχύονταν τα υποβρύχια του αμερικανικού ναυτικού και θα δίνονταν βάρος και στα βομβαρδιστικά, τα οποία όπως προαναφέρθηκε,

³¹ Louis Sell, *From Washington to Moscow- US-Soviet Relations and the Collapse of the USSR*, Duke University Press Durham and London, 2016, σελ. 123

³² Vladislav Zubok, *A failed empire: the Soviet Union in the Cold War from Stalin to Gorbachev*, The University of North Carolina Press, 2007, σελ. 271

πρόσφεραν στις Ηνωμένες Πολιτείες σαφή υπεροχή. Ο Zubokορμώμενος από αυτές τις ενέργειες υποστηρίζει πως οι Σοβιετικοί τον έβλεπαν ως ένα απρόβλεπτο στοιχείο που δημιουργούσε μονίμως υποψίες. Η πρώτη θητεία του Ρέιγκαν μετέβαλλε ριζικά τον τρόπο με τον οποίο εκτυλίσσονταν οι σχέσεις μεταξύ της Δυτικής Ευρώπης και των χωρών του Συμφώνου της Βαρσοβίας. Η Ουάσινγκτον είχε αφήσει να εννοηθεί πως προκλητικές ενέργειες με διάθεση και ανάπτυξη πυρηνικών όπλων θα συναντούσαν σκληρή απάντηση. Το START που είχε ξεκινήσει ήδη το 1982 με πρωτοβουλία των Αμερικανών, έδειχνε να βάζει τη κατάσταση εντός ελέγχου. Το αξιοπερίεργο είναι πως την ίδια στιγμή οι Ηνωμένες Πολιτείες ανέλαβαν δυναμική πρωτοβουλία και εγκατέστησαν άμεσα πυραύλους Κρουζ και Πέρσινγκ στη Δυτική Ευρώπη, για να αντισταθμίσουν την απειλή των σοβιετικών SS-20, ενώ στις συνομιλίες STARTσχεδίαζαν περικοπές στους εξοπλισμούς.³³ Όπως τονίστηκε σε προηγούμενα κεφάλαια, το μείζον πρόβλημα για την εγκατάσταση των πυραύλων ήταν όχι απλώς η άτολμη και άβουλη προσωπικότητα του Κάρτερ, αλλά και η αντίδραση που δημιουργήθηκε ξαφνικά από τους Δυτικοευρωπαίους. Οι Δυτικοευρωπαίοι σύμμαχοι της Ουάσινγκτον πανικοβλήθηκαν και αμφιταλαντεύονταν σχετικά με το αν ήταν αναγκαίο να προχωρήσουν σε αυτή την ενέργεια. Από την οπτική τους, προτιμούσαν να συνεχίσουν τη βελτίωση των σχέσεων με το ανατολικό μπλοκ παρά να εκνευρίσουν το Κρεμλίνο και θεωρηθούν συνένοχοι των Αμερικανών.³⁴ Όμως η μοναδική χώρα που μπούκοτάριζε το σχέδιο ήταν η Δυτική Γερμανία, την ώρα που το Ηνωμένο Βασίλειο και η Γαλλία στήριζαν τον Ρέιγκαν. Οι σοσιαλιστικές κυβερνήσεις της Δυτικής Γερμανίας υπό τον Μπραντ και τον Σμιτ είχαν αναγνωρίσει το ανατολικό μπλοκ και ήταν οι μοναδικές που βοηθούσαν ακόμη τη κατασκευή του αγωγού φυσικού αερίου. Την ίδια περίοδο παρατηρούνται διαδηλώσεις εκατοντάδων χιλιάδων Δυτικογερμανών στη Βόννη, οι οποίες υποκινήθηκαν και από τον τέως πρωθυπουργό Μπραντ, που αντιτάσσονταν στην εγκατάσταση των πυραύλων με τη δικαιολογία πως έτσι θα κινδύνευε η χώρα να μπλεχθεί σε πυρηνικό πόλεμο. Διάφορες τέτοιες διαδηλώσεις, που κατά κύριο λόγο γίνονταν από σοσιαλιστές, αναρχικούς και οικολόγους διαδραματίστηκαν και στην Αγγλία και τη Γαλλία. Την ίδια ακριβώς στιγμή το κομμουνιστικό καθεστώς κατέπνιγε τις διαδηλώσεις και επέβαλλε στρατιωτικό νόμο στη Πολωνία, ενώ η Σοβιετική Ένωση είχε ήδη εγκαταστήσει πρώτη τους δικούς της πυραύλους κατά

³³Ευάνθης Χατζηβασιλείου, Εισαγωγή στην ιστορία του μεταπολεμικού κόσμου, Πατάκη, σελ.290

³⁴Tony Judt, Η Ευρώπη μετά τον πόλεμο, Αλεξάνδρεια, 2012, σελ.212

μήκος των χωρών της Δυτικής Ευρώπης. Το κατά πόσον ο Μπραντ, ο Σμιτ και όλοι οι «ειρηνιστές ακτιβιστές» είχαν δωροδοκηθεί από τους Σοβιετικούς δεν είναι σίγουρο. Απαντήσεις δόθηκαν μεταγενέστερα σε αυτό, όταν αποκαλύφθηκε πως τουλάχιστον 25 βουλευτές της Δυτικής Γερμανίας ήταν πληρωμένοι πράκτορες της Λαοκρατικής Δημοκρατίας της Γερμανίας.³⁵ Το σίγουρο είναι πως οι Ηνωμένες Πολιτείες και όλες οι χώρες του NATO εγκατέστησαν τους πυραύλους ούτως ή άλλως, επιβεβαιώνοντας τη σκληρή γραμμή που πλέον εφάρμοζε ο Ρέιγκαν, ο οποίος δεν ήταν διατεθειμένος να επιτρέψει την υποχώρηση του NATO για κανένα λόγο. Το 1983 ο Χέλμουτ Κολ και οι χριστιανοδημοκράτες αψηφώντας τις ταραχές ενέκριναν άμεσα την εγκατάσταση των πυραύλων.

Το Πρόγραμμα Πρωτοβουλίας για τη Στρατηγική Άμυνα: ο Πόλεμος των Αστρων

Όπως είναι γνωστό, οι Σοβιετικοί αποχώρησαν κατευθείαν από τις συνομιλίες STARTως ένδειξη διαμαρτυρίας για την ισοπλία που δημιουργήθηκε μετά την εγκατάσταση των αμερικανικών πυραύλων. Κατά τον Χατζηβασιλείου, η πολιτική του Ρέιγκαν και της Ουάσινγκτον βασιζόνταν σε μια πλήρη και αξιολογική απόρριψη του σοβιετικού συστήματος η οποία επέφερε νέα πόλωση στον ανταγωνισμό, συγκρίσιμη με αυτή που υπήρχε στη δεκαετία του 1950.³⁶ Το 1982 σε ομιλία του στο Βρετανικό Κοινοβούλιο, τόνισε τις διαφορές που είχε ο δυτικός κόσμος με τη Σοβιετική Ένωση, δηλαδή τη δημοκρατία και τη θρησκεία, και αυτά τα στοιχεία τον έκαναν ανώτερο. Επίσης ενθάρρυνε το ακροατήριό του να μιλάει με θάρρος κατά των Σοβιετικών και την αποκάλεσε με την ιστορική φράση, «Αυτοκρατορία του Κακού».³⁷ Έως το 1983, η Σοβιετική Ένωση και τα κράτη δορυφόροι της διέθεταν συμβατικές δυνάμεις στην ανατολική Ευρώπη, τέτοιου μεγέθους, που θα μπορούσαν σε μια μελλοντική σύγκρουση να κατανικήσουν τις αντίστοιχες του NATO και να κατακτήσουν την Δυτική Ευρώπη. Δεν το ρίσκαραν ωστόσο τις προηγούμενες δεκαετίες και ο Ρέιγκαν φρόντιζε να μην το ρισκάρουν ούτε και τώρα. Εγκαθιστώντας τους πυραύλους Κρουζ και Πέρσινγκ, εξασφάλιζε την υπεράσπιση της Δυτικής Ευρώπης. Ο Ρέιγκαν όντας διορατικός, κατανόησε πως οι Σοβιετικοί

³⁵Ο.π. σελ.212

³⁶Ευάνθης Χατζηβασιλείου, Εισαγωγή στην ιστορία του μεταπολεμικού κόσμου, Πατάκη, σελ.293

³⁷John Lewis Gaddis, ο Ψυχρός Πόλεμος, Παπαδόπουλος, 2018, σελ. 295

έκαναν το παν για να εξοπλίζονται ολοένα και περισσότερο, χωρίς ωστόσο να υπολογίζουν το τεράστιο τίμημα που καταλόγιζαν στις κοινωνίες τους. Και το γεγονός ότι έπρατταν στα πλαίσια ενός αναποτελεσματικού και αντιπαραγωγικού συστήματος, με μια οικονομία έτοιμη να καταρρεύσει, πρόσφεραν τη τέλεια ευκαιρία στις Ηνωμένες Πολιτείες να κερδίσουν τον Ψυχρό Πόλεμο. Η διαφορά επομένως, στη τακτική αυτής της αμερικανικής κυβέρνησης σε σχέση με τις προηγούμενες, είναι ότι προκάλεσε δημόσια τη Σοβιετική Ένωση σε μια ανελέητη κούρσα εξοπλισμών, προσπαθώντας να ωθήσει τη σοβιετική οικονομία στα άκρα μέχρι το σημείο που θα κατέρρεε. Ακόμη, η αυτοπεποίθηση του Ρέιγκαν ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες θα κέρδιζαν στην κούρσα, δε πρέπει να θεωρείται αλαζονική. Το αμερικανικό σύστημα της ελεύθερης αγοράς και του καπιταλισμού μπορούσε να αντέξει οικονομικά επ' αόριστον σε σχέση με το κομμουνιστικό.

Η απροθυμία των Σοβιετικών ηγετών Αντρέοφ κι έπειτα Τσερνιένκο, να συμβιβαστούν και να συνεννοηθούν με τις Ηνωμένες Πολιτείες, και να απορρίπτουν την απομάκρυνση των SS-20, οδήγησε τον Ρέιγκαν να συνεχίσει να επιτίθεται δημόσια, σε ρητορικό κυρίως επίπεδο, και να αποκηρύττει τους Σοβιετικούς ως τυράννους που είχαν φιμώσει τις κοινωνίες τους και ήταν οι μόνοι όπου διέθεταν απολυταρχία σε μια περίοδο όπου όλος ο κόσμος τελούσε υπό τη διακυβέρνηση δημοκρατικών κυβερνήσεων. Ο Χατζηβασιλείου το συνοψίζει ως την προσπάθεια ώθησης των Σοβιετικών σε ένα σημείο από το οποίο θα ήταν αναγκασμένοι να συμβιβαστούν με ευνοϊκούς για τη Δύση όρους. Τον Μάρτιο του 1983 ο Ρέιγκαν εισηγήθηκε σε μια ομιλία του, την έναρξη ενός επαναστατικού και καινοτόμου προγράμματος, με το οποίο οι Ηνωμένες Πολιτείες θα μπορούσαν να εξουδετερώσουν οποιαδήποτε μαζική επίθεση σοβιετικών πυρηνικών πυραύλων. Το πρόγραμμα προσέλκυσε αμέσως τη διεθνή προσοχή και έλαβε την ονομασία Πρωτοβουλία Στρατηγικής Άμυνας (Strategic Defense Initiative-SDI).³⁸ Ο Ρέιγκαν πρέσβευε πως οι Ηνωμένες Πολιτείες, διαθέτοντας την τελευταία λέξη τεχνολογίας, θα χρησιμοποιούσαν ένα ολόκληρο δίκτυο από δορυφόρους, ανιχνευτές, αντιβαλλιστικά όπλα εδάφους και πυροβόλα με λέιζερ, τα οποία θα αναχαιτίζαν τους σοβιετικούς διηπειρωτικούς πυραύλους πριν φτάσουν στη στρατόσφαιρα και απελευθερώσουν τις πυρηνικές κεφαλές. Το όλο πρόγραμμα θα υποστηριζόταν από εξαιρετικά προηγμένη διαστημική τεχνολογία για την αέναη παρακολούθηση από το

³⁸John Lewis Gaddis, ο Ψυχρός Πόλεμος, Παπαδόπουλος, 2018, σελ.298

διάστημα των σοβιετικών πυραύλων, σε συνδυασμό με τη τεχνολογία ηλεκτρονικών υπολογιστών, που τότε ήταν γνωστή μόνο στις Ηνωμένες Πολιτείες και όχι στη Σοβιετική Ένωση. Η SDI δέν κέρδισε απλώς τη διεθνή προσοχή, αλλά ανέτρεψε τους μέχρι τότε όρους του Ψυχρού Πολέμου.³⁹ Επιβεβαίωσε την προσωπική ιδιοφυΐα του Ρέιγκαν και την σαφή υπεροχή των Ηνωμένων Πολιτειών στο επίπεδο της τεχνολογίας. Για πρώτη φορά στις αμερικανοσοβιετικές σχέσεις παρατηρείται, έπειτα από τη δεκαετία του 1950, αυτή η υπεροχή των Ηνωμένων Πολιτειών, όπως είχαν αποκτήσει παρόμοια υπεροχή με την ατομική βόμβα. Στη συγκεκριμένη φάση όμως, η Πρωτοβουλία Στρατηγικής Άμυνας φάνηκε να αγγίζει ένα επίπεδο που οι Σοβιετικοί δεν ήταν ικανοί καν να εκτιμήσουν.

Χρειάζεται για ακόμη μια φορά να τονιστεί ο αρνητικός ρόλος που διαδραμάτιζε η Détente και η ύφεση, όλες τις προηγούμενες δεκαετίες. Έως τότε η κάθε υπερδύναμη κατασκεύαζε πυρηνικά όπλα προσπαθώντας να διατηρεί την υπεροχή, αλλά κατά βάση την αριθμητική υπεροχή. Υπήρχε μια λεπτή ισορροπία η οποία θα ανατρεπόταν εάν κάποια υπερδύναμη αποπειρόταν να κατασκευάσει άμυνες εναντίον των επιθετικών όπλων. Η στασιμότητα με αυτή τη λογική διαιώνιζε τον Ψυχρό Πόλεμο και θα συνέχιζε να το κάνει εάν δεν δημιουργούσε ο Ρέιγκαν τη Πρωτοβουλία Στρατηγικής Άμυνας. Ο Ρέιγκαν ουσιαστικά υπήρξε ο πρώτος Αμερικανός πρόεδρος που σχεδίασε τις πολιτικές του κινήσεις, σκεπτόμενος με εξελικτικούς όρους. Η Σοβιετική Ένωση είχε χάσει την ιδεολογική της ισχύ, το Κόμμα είχε δυσφημιστεί ιδίως μετά την εισβολή στη Τσεχοσλοβακία, ενώ παράλληλα η οικονομική της πολιτική οδηγούσε τη χώρα σε οικονομική αιμορραγία. Όλες οι συνθήκες, περί Ελσίνκι και SALT, έδιναν παράταση ζωής σε μια Σοβιετική Ένωση η οποία έτριζε από τα θεμέλια. Η αποσύνθεση της επομένως ήταν πολύ κοντά, κι ο Ρέιγκαν όχι απλώς το είχε καταλάβει αλλά επιχείρησε να την επιταχύνει δίχως να χρειαστεί να κηρύξει πόλεμο.

Η Πρωτοβουλία Στρατηγικής Άμυνας μπορεί να θεωρηθεί ως το πιο σημαντικό γεγονός της τελευταίας περιόδου του Ψυχρού Πολέμου. Δεν σταματούσε τα πυρηνικά όπλα, αλλά τα καθιστούσε άχρηστα και απαρχαιωμένα.⁴⁰ Επομένως, σε ένα υποθετικό σενάριο πυρηνικού πολέμου, όσους πυραύλους κι αν έστελνε η Σοβιετική

³⁹ Louis Sell, *From Washington to Moscow- US-Soviet Relations and the Collapse of the USSR*, Duke University Press Durham and London, 2016, σελ.146

⁴⁰ Vladislav Zubok, *A failed empire: the Soviet Union in the Cold War from Stalin to Gorbachev*, The University of North Carolina Press, 2007, σελ. 288

Ένωση, αυτοί θα καταστρέφονταν πριν καν φτάσουν στο έδαφος των Ηνωμένων Πολιτειών. Με αυτόν τον τρόπο ο Ρείγκαν θα εξουδετέρωνε την πυρηνική ισχύ της «Αυτοκρατορίας του Κακού», και θα την ανάγκαζε από θέση ισχύος να συμβιβαστεί με τις Ηνωμένες Πολιτείες για τη μείωση των πυρηνικών. Η έναρξη της Πρωτοβουλίας Στρατηγικής Άμυνας προκάλεσε στο Κρεμλίνο αρνητική αντίδραση. Το κλίμα του Ψυχρού Πολέμου αναβίωσε όπως είχε γίνει στη Κρίση των Πυραύλων της Κούβας, με τη διαφορά πως τώρα ο Αντρόποφ και οι σύντροφοί του βρίσκονταν σε αμηχανία. Από τις πρώτες ημέρες της θητείας του Ρείγκαν πίστευαν πραγματικά ότι η Ουάσινγκτον σχεδίαζε προληπτικό πυρηνικό πόλεμο.⁴¹ Αρχικά ο Αντρόποφ έδωσε εντολή στον Ουστίνοφ (υπουργό Εξωτερικών) και τον Αλεξάνδροφ, επικεφαλής της Ακαδημίας Επιστημών, να μελετήσουν το πρόγραμμα καθώς και να ερευνήσουν πιθανές παραμέτρους που θα επέτρεπαν στους Σοβιετικούς να ανταπαντήσουν. Η αρχική έκπληξη των Σοβιετικών μετατράπηκε σε ανησυχία όταν κατέληξαν πως το SDI ήταν εξαιρετικά πολύπλοκο και απαιτούσε γνώσεις στη τεχνολογία των υπολογιστών που οι ίδιοι δε διέθεταν. Στα μυαλά του Αντρόποφ και του Γκρομύκο κυριαρχούσε ήδη η ιδέα ότι η απρόβλεπτη τακτική του Ρείγκαν θα οδηγούσε σύντομα σε πυρηνική επίθεση. Υπάρχει ωστόσο, και μια δεύτερη συνέπεια της Πρωτοβουλίας Στρατηγικής Άμυνας, που ίσως είναι και η πιο πρακτική και σημαίνουσα. Η έναρξη της SDI κατέδειξε διεθνώς την οικονομική αστάθεια της Σοβιετικής Ένωσης. Καθώς το νέο πρόγραμμα απαιτούσε πακτωλό χρημάτων για την ανάπτυξή του, η Σοβιετική Ένωση για να το ακολουθήσει έπρεπε να επενδύσει δισεκατομμύρια, τα οποία δεν διέθετε.⁴² Όπως προαναφέρθηκε, οι στρατιωτικές της δαπάνες απορροφούσαν το 40% του ΑΕΠ της, πενταπλάσιο σε σχέση με αυτό των ΗΠΑ. Έχοντας εξουθενώσει τη χώρα τους πασχίζοντας δεκαετίες ολόκληρες να μην υστερήσουν στη κούρσα εξοπλισμού, οι Σοβιετικοί συνειδητοποίησαν ότι ούτε να χρηματοδοτήσουν ούτε και να κατανοήσουν μπορούσαν το νέο πρόγραμμα. Για πολλούς Σοβιετικούς ειδήμονες, η χώρα δεν μπορούσε να αντέξει για πολύ το οικονομικό φορτίο των εξοπλισμών και ο λογαριασμός για τη κούρσα αυτή ήταν πλέον ληξιπρόθεσμος.

Προκειμένου να εξακριβώσει την επιχειρησιακή λειτουργία του SDI, η Σοβιετική Ένωση θα ρίσκαρε πυρηνικό πόλεμο. Από κάθε άποψη θα ήταν αδύνατον στην ήδη

⁴¹Tony Judt, *Η Ευρώπη μετά τον πόλεμο*, Αλεξάνδρεια, 2012, σελ.315

⁴²Ευάνθης Χατζηβασιλείου, *Εισαγωγή στην ιστορία του μεταπολεμικού κόσμου*, Πατάκη, σελ.296

διαλυμένη σοβιετική οικονομία να αναπτύξει ανάλογο πρόγραμμα και έτσι την έφερε μπροστά σε ένα υπαρξιακό δίλλημα. Είτε θα έπρεπε να μην ανταγωνιστεί τις Ηνωμένες Πολιτείες και με αυτόν τον τρόπο να καταδειχθεί διεθνώς η στρατιωτική και πολιτική της αδυναμία, είτε να ρισκάρει να χρηματοδοτήσει ένα αντίστοιχο πρόγραμμα και να χρεοκοπήσει. Λαμβάνοντας υπόψη τον Gaddis, στο Κρεμλίνο ήταν όλοι πεπεισμένοι πως η αμερικανική πλευρά υπερτερούσε.⁴³

Η πτήση 007, ο «Ικανός Τοξότης» και οι επεμβάσεις στη Κεντρική Αμερική

Η Πρωτοβουλία Στρατηγικής Άμυνας παρόλο που δεν εφαρμόστηκε στην πράξη, είναι πλέον ξεκάθαρο πως επιτάχυνε την αποσύνθεση της Σοβιετικής Ένωσης και έδωσε στους Αμερικανούς κυριολεκτικά τη στρατιωτική υπεροχή έως το τέλος του Ψυχρού Πολέμου. Ως το πρωταρχικό αίτιο για την επανεμφάνιση της έντασης, η Πρωτοβουλία Στρατηγικής Άμυνας προκάλεσε με τη σειρά της σπασμωδικές ενέργειες από την πλευρά των Σοβιετικών, εξαιτίας της αμηχανίας που είχε προκληθεί. Αρχικά, κηρύχθηκε από τον Αντρόποφ διετής κατάσταση συναγερμού και όλοι οι πράκτορες σοβιετικής κατασκοπείας και η KGB διατάχθηκαν να βρίσκονται σε επιφυλακή και να αναφέρουν οποιεσδήποτε ύποπτες κινήσεις των Αμερικανών. Όσο περισσότερη πίεση υπήρχε από την Ουάσινγκτον, τόσο λιγότερο η σοβιετική ηγεσία ήταν διατεθειμένη για συμβιβασμούς. Τον Σεπτέμβριο του 1983 ένα αεροσκάφος των αερογραμμών της Νότιας Κορέας, πέταξε κατά λάθος πάνω από τη νήσο Σαχαλίνη στον σοβιετικό εναέριο χώρο.⁴⁴ Ήταν τέτοια η ένταση ώστε η διοίκηση της σοβιετικής αεράμυνας έδωσε εντολή στα σοβιετικά μαχητικά να το καταρρίψουν, σκοτώνοντας 269 επιβάτες που ήταν πολίτες, μεταξύ των οποίων 63 Αμερικανοί. Μολονότι ο Ουστίνοφ και ανώτατοι στρατιωτικοί προσπάθησαν να το καλύψουν, ο Αντρόποφ αρνήθηκε δημοσίως την σοβιετική ανάμειξη και υποστήριξε ότι ήταν ένα τραγικό λάθος. Από την αμερικανική πλευρά, ο Ρέιγκαν και ο Σουλτς αντιμετώπισαν την ενέργεια με φόβο, ενώ πολλοί αξιωματούχοι στο Πεντάγωνο την χρησιμοποίησαν προκειμένου να διασαλεύσουν ακόμη περισσότερο την διεθνή

⁴³ John Lewis Gaddis, ο Ψυχρός Πόλεμος, Παπαδόπουλος, 2018, σελ.299

⁴⁴ Bulletin of Science, Technology & Society, Strategic Arms Reduction Talks (Start) Simulation, 1984

εικόνα των Σοβιετικών ως δολοφόνων αθώων πολιτών. Η απάντηση του Αντρόποφ ήταν να καταδικάσει την πτώση του αεροσκάφους ως προβοκάτσια στημένη από τις Ηνωμένες Πολιτείες για να κερδίσουν την εύνοια των υπολοίπων χωρών. Η πτήση 007 συνεπώς, ως τραγικό ατύχημα, απέδειξε την ένταση που είχε αναπτυχθεί.

Επιπλέον, ένα ακόμη στοιχείο που πρόσθεσε ένταση μπορεί να θεωρηθεί η αντίδραση των Σοβιετικών στη στρατιωτική άσκηση του NATO, «Ικανός Τοξότης». Οι Ηνωμένες Πολιτείες και οι σύμμαχοί τους στο NATO διεξήγαγαν επί χρόνια φθινοπωρινές στρατιωτικές ασκήσεις, γνωστές με την κωδική ονομασία «Ικανός Τοξότης». Ωστόσο, αυτές που πραγματοποιήθηκαν το Νοέμβριο του 1983 φάνηκαν αρκετά διαφορετικές, τουλάχιστον στα μάτια Σοβιετικών στρατιωτικών. Πιο συγκεκριμένα, οι σοβιετικές υπηρεσίες πληροφοριών, που παρακολουθούσαν για χρόνια τον «Ικανό Τοξότη», ανέφεραν μπερδεμένες πληροφορίες για το ότι οι Αμερικανικές βάσεις βρίσκονταν σε μεγαλύτερη επιφυλακή και οι ασκήσεις είχαν λάβει αναβαθμισμένη διοίκηση.⁴⁵ Οι αναφορές έφτασαν στους αρχηγούς του σοβιετικού επιτελείου και μαζί με τους αξιωματούχους της KGB, έβγαλαν το συμπέρασμα πως οι Ηνωμένες Πολιτείες πράγματι είχαν κατά νου να εξαπολύσουν πυρηνική επίθεση. Η συγκεκριμένη φάση μπορεί να συγκριθεί με την Κρίση των Πυραύλων της Κούβας, επειδή οι σοβιετικές δυνάμεις κατά μήκος της Ανατολικής Ευρώπης, διατάχθηκαν να είναι σε επιφυλακή. Ο Αντρόποφ ανέμενε, δίχως αμφιβολία, αμερικανική έφοδο. Το πιο αξιοπερίεργο είναι ότι στην Ουάσινγκτον δεν είχαν ιδέα το πως οι Σοβιετικοί είχαν εκτιμήσει τόσο λανθασμένα τον «Ικανό Τοξότη». Ο Ρέιγκαν, αποδεικνύοντας για ακόμη μια φορά πως πάνω από όλα επεδίωκε την ειρήνη, θεώρησε πως όφειλε να ξεδιαλύνει τη κατάσταση και προσκάλεσε για άλλη μια φορά τους Σοβιετικούς στο τραπέζι των συνομιλιών, οι οποίες αργότερα έλαβαν την ονομασία INF.

Ένα ακόμη στοιχείο, τέλος, που μπορεί να υποστηριχθεί ότι αύξησε την ένταση είναι οι αμερικανικές επεμβάσεις στη Κεντρική Αμερική. Το Δόγμα Ρέιγκαν δεν θα επέτρεπε την έλευση του κομμουνισμού σε κράτη που βρίσκονταν σε τόσο κοντινή απόσταση από την επικράτεια των Ηνωμένων Πολιτειών. Η άνοδος των Σαντινίστας στην εξουσία στη Νικαράγουα αντιμετωπίστηκε ως επικίνδυνη διείσδυση των κομμουνιστών στην ευρύτερη περιοχή. Σε αυτό προστέθηκαν οι ανοικτές

⁴⁵ Louis Sell, *From Washington to Moscow- US-Soviet Relations and the Collapse of the USSR*, Duke University Press Durham and London, 2016, σελ. 142

συγκρούσεις στη Γουατεμάλα, το Ελ Σαλβαδόρ, οι οποίες έθεταν σε κίνδυνο τα στρατηγικά συμφέροντα των Ηνωμένων Πολιτειών. Ιδιαίτερα στη περίπτωση της Νικαράγουας, ο Ρέιγκαν προσέφερε οικονομική στήριξη στους αντικομμουνιστές αντάρτες Κόντρας, και από το 1984 στρατιωτική υποστήριξη. Ο Ρέιγκαν δε δίστασε ακόμα να αποστείλει στρατεύματα στη Γρενάδα στη Καραϊβική, όπου ένα φιλοσοβιετικό πραξικόπημα κατέλαβε την εξουσία. Εκτός της έκκλησης του ντόπιου πληθυσμού για αμερικανική παρέμβαση, στο νησί βρίσκονταν και πολλοί Αμερικανοί φοιτητές, πράγμα που θα μπορούσε να οδηγήσει σε πιθανή δεύτερη κρίση των ομήρων όπως στο Ιράν.

Οι συνομιλίες INF και το μποϋκοτάζ των Ολυμπιακών Αγώνων του Λος Άτζελες

Παρόλη την ένταση της σοβιετικής αντίδρασης, ο Ρέιγκαν και οι υπουργοί του επέδειξαν πρακτικό πνεύμα και κάλεσαν τους Σοβιετικούς σε νέες συνομιλίες. Ο Ρέιγκαν δεν επιθυμούσε στη πραγματικότητα έναν πυρηνικό πόλεμο, όσο κι αν πίστευε πως οι Ηνωμένες Πολιτείες βρίσκονταν πιο μπροστά από τους αντιπάλους τους. Μετά τη κρίση του «Ικανού Τοξότη», η Ουάσινγκτον ενημερώθηκε κυριολεκτικά τη τελευταία στιγμή για την αντίδραση των Σοβιετικών, κάνοντας τον Ρέιγκαν να προσκαλέσει ξανά τον Αντρόποφ για τη μείωση των εξοπλισμών. Ξεκίνησαν συνομιλίες για δραστικές μειώσεις πυραύλων μέσου βεληνεκούς (Intermediate Nuclear Forces treaty), όπου θα λάμβανε χώρα η λεγόμενη «μηδενική επιλογή», δηλαδή η καταστροφή όλων των πυραύλων, αμερικανικών και σοβιετικών, μέσου βεληνεκούς. Επιπλέον ο Ρέιγκαν υποστήριζε τη περικοπή των πυραύλων μεγάλης εμβέλειας. Οι Ηνωμένες Πολιτείες πρότειναν οι δύο πλευρές να συμφωνήσουν σε ένα ίσο παγκόσμιο ανώτατο όριο 420 κεφαλών τέτοιων πυραύλων. Ωστόσο, οι Σοβιετικοί εγκατέλειψαν τις συνομιλίες στις 23 Νοεμβρίου, ως απάντηση στην έναρξη των αναπτύξεων Αμερικανικών πυραύλων στη Δυτική Ευρώπη. Οι Ηνωμένες Πολιτείες προσφέρθηκαν να επαναλάβουν τις συνομιλίες όποτε οι Σοβιετικοί θα ήθελαν να επιστρέψουν. Ο Γκρομύκο ως υπουργός Εξωτερικών είχε υπηρετήσει για δεκαετίες στο αξίωμα και υποστήριζε σκληρή γραμμή κατά της Ουάσινγκτον και με δική του προτροπή οι Σοβιετικοί αποχώρησαν

επίσης και από τις συνομιλίες START. Λίγους μήνες αργότερα, ο Αντρόποφ υπέκυψε στην ασθένειά του και η Σοβιετική Ένωση άλλαξε για τρίτη φορά ηγεσία, από το 1982. Ο Τσερνιένκο, ωστόσο, παρότι παλαιός σύμμαχος και συνεχιστής της πολιτικής του Μπρέζνιεφ, έμοιαζε ως μικρογραφία της ίδιας του της χώρας, γηραλέος και ετοιμόρροπος, ανίκανος να παρευρεθεί έστω σε συμβούλια του Πολίτμπυρο ή να εκφωνήσει ομιλίες.

Η κατάσταση βρίσκονταν στο ίδιο τεταμένο σημείο και καθ' όλη τη διάρκεια της ηγεσίας του Τσερνιένκο, οι σοβιετικές υπηρεσίες πληροφοριών και οι στρατιωτικές της μονάδες εξακολούθησαν να βρίσκονται σε επαγρύπνηση, σε τέτοιο επίπεδο, ώστε ένα σοβιετικό υποβρύχιο συγκρούστηκε με ένα αμερικανικό αεροπλανοφόρο, κοντά μάλιστα στην ίδια περιοχή που καταρρίφθηκε η πτήση 007.⁴⁶ Εκτός από τέτοιου είδους στρατιωτικά λάθη, το γεγονός που τάραξε τις σχέσεις των υπερδυνάμεων ήταν κυρίως η απόσυρση των Σοβιετικών από τους Ολυμπιακούς Αγώνες του Λος Άτζελες το 1984. Η οργάνωση πρακτικών λεπτομερειών των Αγώνων είχε ανατεθεί σε συγκεκριμένους ανθρώπους, (Καλιφορνέζους μεγαλοεπιχειρηματίες). Αυτό προκάλεσε το φόβο των Σοβιετικών για το ότι οι Αμερικανοί είχαν πρόσβαση σε πληροφορίες προσωπικών δεδομένων που εκείνοι δεν είχαν. Πιο συγκεκριμένα, οι Σοβιετικοί επιθυμούσαν να διοργανώνονται οι αγώνες απευθείας από την αμερικανική κυβέρνηση. Ωστόσο ο ίδιος ο Ρέιγκαν είναι βέβαιο πως ήθελε οι αγώνες να είναι μια απόλυτη επιτυχία για τις Ηνωμένες Πολιτείες, ενώ ακόμα η Καλιφόρνια αποτελούσε και γνώριμο περιβάλλον μια και είχε διατελέσει κυβερνήτης της. Οι Σοβιετικοί αντιτίθονταν να διαπραγματευτούν με έναν μεγαλοεπιχειρηματία και όχι με την αμερικανική κυβέρνηση απευθείας, και καθώς αντιμάχονταν τον καπιταλισμό, αυτό τους ήταν αρκετά δύσκολο. Ο D'Agati είναι η πιο αξιόπιστη πηγή για την ανάλυση των όσων συνέβησαν και ερευνά διεξοδικά τους λόγους που οδήγησαν τους Σοβιετικούς να σνομπάρουν τους αγώνες.⁴⁷ Καταρχάς, τέθηκε από τους Σοβιετικούς το ζήτημα της βίζας, την οποία τη χρειάζονταν οι αθλητές για να μουν στην αμερικανική επικράτεια. Αυτό επιλύονταν με βάση τον Ολυμπιακό Χάρτη τον οποία η Ολυμπιακή Επιτροπή του Λος Άτζελες ακολουθούσε κατά γράμμα. Οι Σοβιετικοί εξέφρασαν την επιθυμία τους οι Σοβιετικοί δημοσιογράφοι και οι οικογένειες των

⁴⁶ Louis Sell, *From Washington to Moscow- US-Soviet Relations and the Collapse of the USSR*, Duke University Press Durham and London, 2016, σελ. 153

⁴⁷ Philip D'Agati, *The Cold War and the 1984 Olympic Games A Soviet-American Surrogate War*, Palgrave Macmillan, 2013, σελ.113

αθλητών να έχουν ελεύθερη πρόσβαση στα ολυμπιακά χωριά. Επίσης, ζητούσαν την εγκατάσταση τους σε ένα σοβιετικό πλοίο στο λιμάνι του Λος Άτζελες, έτσι ώστε να είναι απρόσκοπτοι από παρεμβάσεις κάθε είδους. Ο D' Agati αναφέρει την επιθυμία της σοβιετικής αντιπροσωπίας να παραμείνει στο πλοίο και η ίδια, ενώ επίσης να διαφυλαχθεί ο προσωπικός χώρος λόγω φόβων για επιθεωρήσεις στο πλοίο.⁴⁸ Σίγουρα όλα τα «παράπονα» των Σοβιετικών επιλύθηκαν από την Ολυμπιακή Επιτροπή, και δεν υπήρχε κάποιο ουσιώδες που να δικαιολογεί τη στάση τους. Μέχρι στιγμής επομένως, όλα τα παράπονα που αναφέρθηκαν έχουν να κάνουν με την ανησυχία των Σοβιετικών στο θέμα της ασφάλειας των αθλητών τους. Αυτό δεν πρέπει να θεωρείται ανεδαιφικό, καθώς πρέπει να υπενθυμιστεί πως λίγους μήνες νωρίτερα, οι Σοβιετικοί είχαν καταρρίψει τη πτήση 007 και το εχθρικό κλίμα απέναντι τους πλέον ήταν πιο ξεκάθαρο από ποτέ. Ωστόσο, ο ίδιος ο Ρέιγκαν είχε δημοσίως δηλώσει πως τίποτα δε θα εμπόδιζε τη Σοβιετική Ένωση από το να συμμετάσχει στους Αγώνες και αυτό πρέπει να θεωρείται ειλικρινή δήλωση, εφόσον οι Ολυμπιακοί Αγώνες και οι αθλητές δεν έφταιγαν σε κάτι για να υποστούν το αρνητικό κλίμα του Ψυχρού Πολέμου. Επίσης, οι Ηνωμένες Πολιτείες φρόντισαν να ικανοποιηθούν όλα τα σοβιετικά αιτήματα. Εάν ακολουθήσουμε μεταγενέστερες μελέτες ιστορικών, γίνεται φανερό πως υπήρχαν δύο κύριοι λόγοι για το μποϋκοτάζ. Ο πρώτος είναι οι ισχυρές φήμες για ευρεία διάδοση και κατανάλωση ντόπινγκ από τους Σοβιετικούς αθλητές. Ο δεύτερος και πιο σημαντικός, είναι πως πρόκειται ξεκάθαρα για πράξη αντεκδίκησης στο μποϋκοτάζ που έκανε ο Κάρτερ το 1980, και το οξύ κλίμα που επικρατούσε επί Ρέιγκαν βοήθησε σημαντικά στο να συμπεριφερθούν οι Σοβιετικοί ανένδοτα.

Κεφάλαιο 7. Από την άνοδο του Μιχαήλ Γκορμπατσόφ έως τη σύνοδο στη Γενεύη: νέος προσδιορισμός των αμερικανοσοβιετικών σχέσεων

Ο διπολικός κόσμος δεν θα ήταν ποτέ ξανά ο ίδιος κατά τη διάρκεια της δεκαετίας 1980-1990. Η ανάλυση που έγινε στο προηγούμενο κεφάλαιο μας επιτρέπει να

⁴⁸ Philip D'Agati, *The Cold War and the 1984 Olympic Games A Soviet-American Surrogate War*, Palgrave Macmillan, 2013, σελ. 118

αναγνωρίσουμε τους λόγους για αυτή τη ξαφνική τροπή, διότι όλες οι παραπάνω παράμετροι είναι αναγκαίο να θεωρούνται ως οι βασικότερες αιτίες για την εκ νέου ένταση στις αμερικανοσοβιετικές σχέσεις. Με βάση αυτά τα πολυσήμαντα γεγονότα οφείλουμε να καταλήξουμε στο συμπέρασμα πως ο Ψυχρός Πόλεμος λάμβανε μια νέα τροπή. Λίγοι ήταν εκείνοι στο Πολίτμπυρο που ήθελαν να ακολουθήσουν τις Ηνωμένες Πολιτείες σε μια τρελή κούρσα εξοπλισμών, κατά πόσο μάλλον όταν η σοβιετική οικονομία ήταν στα πρόθυρα κατάρρευσης. Όταν επομένως ήρθε η στιγμή, οι Σοβιετικοί ηγέτες αντέδρασαν σπασμωδικά και με μεγάλη επιφύλαξη, και η κατάρριψη της πτήσης 007 ή η σκόπιμη απόσυρση από τους Ολυμπιακούς Αγώνες έδωσαν μερικά από τα πιο χαρακτηριστικά παραδείγματα αυτής της συμπεριφοράς. Αυτό που αξίζει να τονιστεί, είναι το γεγονός ότι μέσα στο ίδιο το Πολίτμπυρο όλα μεταβάλλονταν. Δεν υπήρχε πλέον το κοινό και ορμητικό αίσθημα για πολεμικά αντίποινα, όπως την εποχή του Στάλιν. Η ηγεσία είχε διαβρωθεί μέσα από δεκαετίες στασιμότητας και αδράνειας, πόσο μάλλον εξαιτίας της τακτικής που εφάρμοσε ο Μπρέζνιεφ. Η σοβιετική ηγεσία αποτελούνταν από γηραλέους άνδρες, συντηρητικούς κι ετοιμόρροπους, μια νομενκλατούρα που η πρώτη της προτεραιότητα της ήταν η προσωπική της επιβίωση. Οι ηγέτες του Πολίτμπυρο είχαν επίσης μεταβληθεί και διαβρωθεί με τα χρόνια, καθώς πλέον επεδίωκαν περισσότερο να φροντίζουν για τη προσωπική τους υγεία, τη σύνταξή τους και να έχουν όσο το δυνατόν λιγότερα ωράρια εργασίας, παρά να εργαστούν για τη βελτίωση της Σοβιετικής Ένωσης.

Μετά το θάνατο του Αντρόποφ το 1984, ο ετοιμόρροπος Τσερνιένκο δεν κυβέρνησε ποτέ απευθείας και κανονικά. Δεν ήταν ικανός μάλιστα, ούτε να εκτιμήσει τις αναφορές των σοβιετικών υπηρεσιών, ως ανησυχητικές ή μη. Έτσι, κατά διόλου περίεργο τρόπο, πέθανε μόλις σε ένα χρόνο. Ακολούθησε όλη η παλαιά «φρουρά» του Πολίτμπυρο, ο Ουστίνοφ, ο Ογκάρκοφ. Και με τον θάνατο του Γκρομούκο το 1985, έκλεισε ένας κύκλος σοβιετικών ηγετών, οι οποίοι είχαν καταβολές από την εποχή του Στάλιν, πρέσβευαν τις μπολσεβίκικες ιδέες της Σοβιετικής Ένωσης και είχαν μείνει στο τιμόνι της ηγεσίας μέχρι το τέλος της ζωής τους. Όμως δεν ήταν παρά σκιές του ίδιου τους του παρελθόντος και όλοι τους πέθαναν στα κρεβάτια τους. Με τραγική ειρωνεία επιβεβαιώθηκαν οι φράσεις του Ρέιγκαν για τις τελευταίες σελίδες του κομμουνισμού και το πέταγμά του στον «σκουπιδοτενεκέ» της Ιστορίας.⁴⁹ Κατά συνέπεια, νεότεροι κομμουνιστές θα αναλάμβαναν τα ηνία,

⁴⁹John Lewis Gaddis, ο Ψυχρός Πόλεμος, Παπαδόπουλος, 2018, σελ.294

περισσότερο μορφωμένοι από τους παλαιούς. Κατά δεύτερον, καθώς δεν είχαν ζήσει την καθιστική και αργοκίνητη ζωή των γεροντότερων, ήταν πιο εργατικοί και ανοικτοί σε νέες ιδεολογίες και νέα προγράμματα. Ο Μιχαήλ Γκορμπατσόφ, υπήρξε ο πρωτεργάτης αυτής της νέας γενιάς, η οποία ήθελε πλέον να αλλάξει τη Σοβιετική Ένωση και να αναζητήσει καλύτερο μέλλον για τον κομμουνισμό, και πρωτίστως να αποφύγει τα τραγικά λάθη της προηγούμενης γενιάς.

Ο Μιχαήλ Σεργκέγιεβιτς Γκορμπατσόφ ήταν γεννημένος σε ένα χωριό, κοντά στη Σταυρούπολη. Ήταν έξυπνος και έλαβε πτυχίο νομικών από το πανεπιστήμιο της Μόσχας και γρήγορα ανέβηκε στις θέσεις του τοπικού απαρát του Κομμουνιστικού Κόμματος, κι έγινε Γενικός Γραμματέας στον τομέα της Σταυρούπολης σε ηλικία μόλις 39 ετών. Ο Γκορμπατσόφ απέδειξε από νωρίς την αφοσίωση του στο Κόμμα, καθώς έως και τη πτώση του, έμεινε πιστός στις αρχές του κομμουνισμού, και σκεφτόταν με εξελικτικούς όρους. Η εμπειρία που αποκόμισε ως Γραμματέας στη Σταυρούπολη, του ήταν πολύτιμη μετέπειτα όταν εισήλθε στις τάξεις του Πολίτμπυρο. Αξίζει να αναφερθεί πως ήδη από τότε ο Γκορμπατσόφ είχε εκδηλώσει την υποστήριξή του προς τον Μπρέζνιεφ, μια σωστά μελετημένη τακτική κίνηση. Όταν ο Μπρέζνιεφ επισκέφθηκε τη Σταυρούπολη με μια ομάδα μελών του Πολίτμπυρο, όπως αναφέρει ο Sell, η συνάντηση των δύο ανδρών ήταν πολύ θετική και ο Γκορμπατσόφ ενέπνευσε αμέσως τη συμπάθεια προς το πρόσωπό του. Αυτό τον βοήθησε μετέπειτα να εφαρμόσει συγκεκριμένα μέτρα για την οικονομική βελτίωση της Σταυρούπολης, ενώ σε μια ανοικτή αντιπαράθεση με τον Κοσούγκιν, κέρδισε την υποστήριξη του Μπρέζνιεφ.⁵⁰ Το γεγονός υποδήλωνε πως ο νεαρός άνδρας είχε ήδη ξεκινήσει μια ανοδική πορεία που θα έφτανε στις αίθουσες του Πολίτμπυρο. Όλα αυτά τα γεγονότα μας βοηθάνε να κατανοήσουμε τους παράγοντες που συνέβαλλαν στην ανέλιξή του. Ο Γκορμπατσόφ εισήλθε στο Πολίτμπυρο το 1978 και επιφορτίστηκε με τα καθήκοντα του Γραμματέα της Κεντρικής Επιτροπής για την γεωργία, όπου και απέκτησε ακόμη μεγαλύτερη εμπειρία. Εξάσκησε αποτελεσματικά τις διπλωματικές του ικανότητες, κρατώντας χαμηλό προφίλ και υποστηρίζοντας και επιδοκιμάζοντας μέλη του Πολίτμπυρο. Πολύ σύντομα έγινε στενός συνεργάτης του Αντρόποφ και συμμερίστηκε τις πολιτικές του για μεταρρυθμίσεις, ενώ απέκτησε μεγάλη επιρροή στο Πολίτμπυρο. Αρχικά, ήταν σχεδόν βέβαιο πως θα διαδεχόταν τον

⁵⁰ Louis Sell, *From Washington to Moscow- US-Soviet Relations and the Collapse of the USSR*, Duke University Press Durham and London, 2016, σελ.168

Αντρώποφ, αλλά το έκανε πάραυτα μετά το θάνατο του Τσερνιένκο, και με την ευρεία υποστήριξη ηγετικών μελών όπως του Ρίζκοφ, του Λιγκατσώφ και του Τσεμπρίκοφ, αρχηγού της KGB.

Ο Γκορμπατσόφ υπήρξε ο νεότερος σε ηλικία πρόεδρος της Σοβιετικής Ένωσης αλλά και ο μόνος πρόεδρος, μετά τον Λένιν, με κατοχή πτυχίου πανεπιστημίου. Ο κεντρικός του στόχος ήταν η εφαρμογή μεταρρυθμίσεων, προκειμένου να οικοδομηθεί μια Σοβιετική Ένωση ισχυρή, με βελτιωμένη οικονομία, περισσότερο ελεύθερη και που να σέβεται τα δικαιώματα των πολιτών της.⁵¹ Το όραμα αυτό προϋπέθετε πως πρώτα θα έπρεπε να γίνουν αλλαγές στο ίδιο το Κόμμα, το οποίο για τον Γκορμπατσόφ είχε δυσφημιστεί τελεσίδικα, ιδιαίτερα μετά τα γεγονότα της Πράγας και το Δόγμα Μπρέζνιεφ. Οι μεταρρυθμίσεις θα αποσκοπούσαν στη βελτίωση του κομμουνιστικού συστήματος κι όχι στην ανατροπή του. Ο Γκορμπατσόφ είχε επίγνωση του ότι το σοβιετικό σύστημα έφθανε στα οικονομικά όρια του. Εδώ πρέπει να επισημάνουμε τις δύο κύριες πολιτικές του, την γκλάσνοστ και την περεστρόικα.⁵² Με την γκλάσνοστ ο Γκορμπατσόφ ενθάρρυνε τη δημόσια συζήτηση και τον πολιτικό διάλογο, χαρίζοντας ελευθερία έκφρασης δίχως απειλές, ενώ η περεστρόικα αναφερόταν στις οικονομικές μεταρρυθμίσεις που όφειλε να ξεκινήσει η χώρα.

Την ίδια περίοδο της ανόδου του Γκορμπατσόφ, ο Ρείγκαν ξανακέρδιζε τις αμερικανικές εκλογές για να επανέλθει για δεύτερη θητεία ως πρόεδρος. Η κατάσταση έδειχνε πως είχε βρει έναν Σοβιετικό ηγέτη με τον οποίο θα μπορούσε να συνεννοηθεί, διότι κατά βάθος επιδίωκε την αμοιβαία εμπιστοσύνη και τον τερματισμό των πυρηνικών όπλων από προσώπου γης. Ο Γκορμπατσόφ σε αντίθεση με τους προηγούμενους, ήταν οπαδός των μεταρρυθμίσεων. Απεχθανόταν τη χρήση βίας ως μέσο επίλυσης διαφορών. Ήταν πρόθυμος να ξεκινήσει διάλογο, και επιπλέον ήθελε ξεκάθαρα να απαλλάξει τη χώρα του από τα επαχθή στρατιωτικά βάρη. Ήταν με λίγα λόγια ο άνθρωπος με τον οποίο ο Ρείγκαν και οι Δυτικοί ηγέτες μπορούσαν να διαπραγματευτούν. Πρόκειται επομένως για μια εξαιρετική μεταστροφή στις σχέσεις ΗΠΑ- ΕΣΣΔ, όπου τέθηκαν τα θεμέλια για μια ειλικρινή συνεργασία προς τη καταστροφή των πυρηνικών όπλων. Ο Γκορμπατσόφ μαζί με τον υπουργό του των

⁵¹ Vladislav Zubok, A failed empire: the Soviet Union in the Cold War from Stalin to Gorbachev, The University of North Carolina Press, 2007, σελ.280

⁵² Ευάνθης Χατζηβασιλείου, Εισαγωγή στην ιστορία του μεταπολεμικού κόσμου, Πατάκη, σελ.301

Εξωτερικών, Έντβαρντ Σεβαρντνάτζε, εκπροσωπούσαν ένα μεγάλο τμήμα του Πολίτμπυρο που ήθελε πλέον να σταματήσει η διαρκής ένταση με τις Ηνωμένες Πολιτείες, και επιμελήθηκαν την οργάνωση άμεσων συνομιλιών με την αμερικανική κυβέρνηση.

Η σύνοδος κορυφής στη Γενεύη το Νοέμβριο του 1985 είναι το πρώτο σημαντικό στοιχείο στο δρόμο για την εξομάλυνση των αμερικανοσοβιετικών σχέσεων . Για πρώτη φορά από τη συμφωνία SALT, οι δύο υπερδυνάμεις έρχονταν κοντά, ώστε να συζητήσουν σημαντικά ζητήματα. Όπως σημειώνει ο Zubok, ο Γκορμπατσόφ παρόλη τη διάθεση για συνεννόηση, δεν μπορούσε παρά να είναι δύσπιστος ως προς τους Αμερικανούς, τουλάχιστον στη πρώτη τους επαφή.⁵³ Χρησιμοποίησε τη γοητεία και τον ευπροσάρμοστο χαρακτήρα του, ήταν δε σκληρός διαπραγματευτής. Στη σύνοδο συζητήθηκαν κατά κύριο λόγο ζητήματα που αφορούσαν την εφαρμογή των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στη Σοβιετική Ένωση, την απομάκρυνση των σοβιετικών στρατευμάτων από το Αφγανιστάν, τη διευθέτηση περιφερειακών συγκρούσεων στο Τρίτο Κόσμο, την υπογραφή συνθήκης που θα απαγόρευε τα χημικά όπλα και τον έλεγχο των πυρηνικών όπλων. Ο Γκορμπατσόφ απέφυγε να συζητήσει όλα τα πρώτα, αλλά πρότεινε την εστίαση της προσοχής στο θέμα των πυρηνικών. Αλλά για να προχωρήσει η διαδικασία έκανε ξεκάθαρο πως οι Σοβιετικοί δεν θα ανέχονταν τη περαιτέρω ανάπτυξη του Προγράμματος SDI. Η Πρωτοβουλία Στρατηγικής Άμυνας στεκόταν το εμπόδιο καθώς δεν εξασφάλιζε την ισορροπία, από την οπτική του Γκορμπατσόφ, και διαιώνιζε την ένταση. Ο Ρέιγκαν από τη δική του πλευρά κατέστησε σαφές πως το SDI δεν επρόκειτο να απομακρυνθεί, τουλάχιστον για ένα χρονικό διάστημα.⁵⁴ Οι δύο υπερδυνάμεις κατέληξαν μετά από μέρες στην υπογραφή μιας συμφωνίας επαφών, για την ανταλλαγή τεχνολογίας και για τη συνεργασία σε εκπαιδευτικά, πολιτιστικά πεδία. Το κύριο πόρισμα φαίνεται πως αποδείχθηκε να είναι η κοινή βλέψη για τη μείωση των πυρηνικών. Από αυτή την άποψη, η σύνοδος της Γενεύης δεν μπορεί να θεωρηθεί ως επιτυχημένη, αλλά έστησε τα θεμέλια για τις επόμενες συναντήσεις, οι οποίες έγιναν με πρωτοβουλία του Γκορμπατσόφ.

⁵³ Vladislav Zubok, *A failed empire: the Soviet Union in the Cold War from Stalin to Gorbachev*, The University of North Carolina Press, 2007, σελ.285

⁵⁴ Ο.π. σελ.286

Νέες πρωτοβουλίες για μείωση των εξοπλισμών και των πυρηνικών όπλων: η Σύνοδος κορυφής στο Ρέικιαβικ

Η σύνοδος της Γενεύης φάνηκε να υπόσχεται νέο δρόμο στη πορεία των αμερικανοσοβιετικών σχέσεων. Δυστυχώς μέσα στον επόμενο χρόνο αυτή η σχέση διακόπηκε, εν μέρει λόγω της ανησυχίας του Γκορμπατσόφ πάνω σε εσωτερικά ζητήματα, όπως το Τσέρνομπιλ και η κατασκοπεία Ηνωμένων Πολιτειών και Σοβιετικής Ένωσης. Τον Απρίλιο του 1986 το ατύχημα του πυρηνικού αντιδραστήρα στο Τσέρνομπιλ, όχι μόνο είχε επιπτώσεις σε όλη την Ευρώπη και την ίδια τη Ρωσία, αλλά εξέθεσε και το ίδιο το σοβιετικό καθεστώς μπροστά στους πολίτες του.⁵⁵ Ο Γκορμπατσόφ και το Πολίτμπυρο ταπεινώθηκαν λόγω της διεθνούς κατακραυγής, αλλά και μετά από διαμαρτυρίες Σοβιετικών πολιτών. Το Τσέρνομπιλ αποκάλυψε με τραγικό τρόπο πως το στρατιωτικό δόγμα για πυρηνική νίκη ήταν μια κενή ουτοπία και κατέδειξε τι συνέπειες επρόκειτο να έχει έστω και μια περιορισμένης κλίμακας σύγκρουση στην Ανατολική Ευρώπη. Οι Ηνωμένες Πολιτείες ωστόσο, έστειλαν ανθρωπιστική βοήθεια και ιατρικό προσωπικό ως ένδειξη καλής θέλησης. Ένα δεύτερο ζήτημα που απασχολούσε τις αμερικανοσοβιετικές σχέσεις ήταν σίγουρα ο διαρκής πόλεμος στο Αφγανιστάν που το 1986 έκλεινε 6 έτη σοβιετικής παρουσίας στη περιοχή. Όπως είχε αναφερθεί, εξαρχής η σύγκρουση αποδείχθηκε πολύ δύσκολη λόγω της σκληρής ντόπιας αντίστασης, αλλά μέχρι το 1986 τα αυξανόμενα σοβιετικά στρατεύματα και οι συνεχείς βομβαρδισμοί που προκάλεσαν εκατομμύρια πρόσφυγες, εξουθένωναν τον πληθυσμό. Ο Ρέιγκαν και η CIAεφοδίασαν με αντιαεροπορικούς πυραύλους τους Μουτζαχεντίν και απέτρεψαν την ήττα τους, όμως το ζήτημα του Αφγανιστάν απασχολούσε τις σχέσεις ΗΠΑ- ΕΣΣΔ και στη σύνοδο κορυφής στο Ρέικιαβικ το 1986.Ο Γκορμπατσόφ είχε προτείνει επιτυχημένα μια κλειστή συνάντηση πρόσωπο με πρόσωπο με τον Ρέιγκαν και τους υπουργούς τους των Εξωτερικών για να συζητήσουν συγκεκριμένα σημεία.⁵⁶ Το κλίμα φάνηκε αρκετά βελτιωμένο σε σχέση με τη Γενεύη, για δύο κυρίως λόγους: κατά πρώτον ο Γκορμπατσόφ συνειδητοποίησε πως και ο ίδιος ο Ρέιγκαν είχε προσωπικό όραμα την ολική καταστροφή των πυρηνικών όπλων. Δεύτερον, παρέκαμψε τις πιέσεις των

⁵⁵ Vladislav Zubok, *A failed empire: the Soviet Union in the Cold War from Stalin to Gorbachev*, The University of North Carolina Press, 2007, σελ.288

⁵⁶ Vladislav Zubok, *A failed empire: the Soviet Union in the Cold War from Stalin to Gorbachev*, The University of North Carolina Press, 2007, σελ.291

στρατιωτικών του συμμάχων και αποδέχθηκε δραστική μείωση των πυρηνικών σε σημείο που να είναι απαραίτητα μόνο για έσχατη αμυντική λύση. Η «μηδενική επιλογή» του Ρέιγκαν είχε βρει ανταπόκριση και ο Γκορμπατσόφ φανέρωσε τον πραγματισμό του. Ο Γκορμπατσόφ είχε άλλωστε υποστηρίξει πως είναι αναγκαίο ο καθένας να προστατεύει το σπίτι του από τους διαρρήκτες, αλλά χωρίς να καταστρέφει το σπίτι του γείτονα.⁵⁷ Ξεκάθαρα τα δύο σημεία που είναι αξιοπρόσεκτα είναι η προσφορά του Γκορμπατσόφ για μείωση των βαρέων διηπειρωτικών πυραύλων (ICBM) κατά 50% και την εξουδετέρωση όλων των πυραύλων μέσου βεληνεκούς στην Ευρώπη. Το Πολίτμπυρο ήταν σίγουρα ενημερωμένο για τη τροπή των διαπραγματεύσεων, αφού τους είχε ήδη καταστήσει σαφές πως η Σοβιετική Ένωση δεν θα μπορούσε να αντέξει επ' αόριστον τη κούρσα των εξοπλισμών. Εάν επέλεγαν τον σκληρό δρόμο, θα παρασύρονταν σε έναν αγώνα που θα ήταν πέρα από τα όρια των οικονομικών δυνατοτήτων τους. Και το Τσέρνομπιλ αποδείχθηκε καθοριστικός παράγοντας. Η σύνοδος απέτυχε όταν ο Γκορμπατσόφ επέμεινε ξανά για την καταστροφή ή την μόνιμη παύση της SDI, πράγμα που εξόργισε τον Ρέιγκαν και η σύνοδος διακόπηκε.⁵⁸ Αλλά τα σημαντικά θεμέλια είχαν τεθεί. Όπως δήλωσε ο ίδιος ο Γκορμπατσόφ, η συνάντηση στο Ρέικιαβικ ήταν μια εξέλιξη που επέτρεψε στις δύο υπερδυνάμεις να κοιτάζουν πέρα από τον ορίζοντα.⁵⁹ Ρέιγκαν και Γκορμπατσόφ δεν κατέληξαν σε επίσημη συμφωνία για τον πυρηνικό αφοπλισμό αλλά προετοίμασαν μια μελλοντική επιτυχία, ενώ έκτισαν μεταξύ τους προσωπική εμπιστοσύνη.

Κεφάλαιο 8. Από την Ουάσινγκτον στη Μόσχα: συμφωνίες για μείωση των πυρηνικών και ο τερματισμός του Ψυχρού Πολέμου

Υπό τον Γκορμπατσόφ, η Σοβιετική Ένωση μετέβαλλε τη τακτική της και οι εξωτερικές της σχέσεις χαρακτηρίζονταν περισσότερο από καλά υπολογισμένες παραχωρήσεις και λιγότερο από άκαρπες αντιπαραθέσεις. Από τη σύνοδο του Ρέικιαβικ κι έπειτα, παρατηρείται αυξανόμενη τάση του Γκορμπατσόφ για ταξίδια

⁵⁷Tony Judt, Η Ευρώπη μετά τον πόλεμο, Αλεξάνδρεια, 2012, σελ.228

⁵⁸John Lewis Gaddis, ο Ψυχρός Πόλεμος, Παπαδόπουλος, 2018, σελ.305

⁵⁹Ο.π.σελ.305

στη Δυτική Ευρώπη και για συναντήσεις με τους Δυτικούς ηγέτες. Η τακτική απέδωσε καρπούς. Ο Μιτεράν, ο Κολ και η Θάτσερ τον υποδέχθηκαν με τιμές ενώ η τελευταία τον θεωρούσε κατάλληλο άνθρωπο για να κάνουν επιχειρηματικές δουλειές.⁶⁰ Η σημαντική επομένως, επιτυχία του Γκορμπατσόφ, είναι η αποδοχή του από τη Δύση και η τεράστια εκτίμηση που κέρδισε στις δυτικοευρωπαϊκές κοινωνίες ως άνθρωπος με πράο και συγκαταβατικό χαρακτήρα. Δικαίως ο Γκορμπατσόφ μπορεί να θεωρηθεί ότι θα ήταν άξιος ηγέτης σε δυτικό κράτος.

Μετά το Ρέικιαβικ, ο Ρέιγκαν κι ο Γκορμπατσόφ συναντήθηκαν στην Ουάσινγκτον, στη τρίτη τους σύνοδο κορυφής. Η αμερικανοσοβιετική ατζέντα των τεσσάρων σημείων που ξεκίνησε στη Γενεύη, συνεχίστηκε και στην Ουάσινγκτον, με τον Ρέιγκαν να επανέρχεται στο θέμα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Εξασφαλίστηκαν διμερείς ανταλλαγές, συνεργασία σε περιβαλλοντικά θέματα και επέκταση του εμπορίου. Όμως το πιο σημαντικό ήταν η υπογραφή συνθήκης που καταργούσε τους πυραύλους μεσαίου και μικρού βεληνεκούς από την Ευρώπη.⁶¹ Τα στρατηγικά πυρηνικά όπλα μειώθηκαν για πρώτη φορά και επίσημα κατά 50%, όπως είχε συμφωνηθεί στο Ρέικιαβικ, κι επιπλέον, οι Σοβιετικοί υποσχέθηκαν να μην αναπτύξουν τους νέους πυραύλους μικρού βεληνεκούς SS-23. Η σύνοδος κορυφής της Ουάσινγκτον έθεσε κατά γράμμα εκτός μάχης τους πυραύλους SS-20, Κρουζ και Πέρσινγκ. Κατά δεύτερον, Ρέιγκαν και Γκορμπατσόφ ήρθαν πιο κοντά από τα προηγούμενα χρόνια και ο Ρέιγκαν προσκλήθηκε και σε τέταρτη σύνοδο κορυφής αυτή τη φορά στην ίδια τη Μόσχα. Ο Γκορμπατσόφ είχε κάμψει αποτελεσματικά τις αντιρρήσεις πολλών μελών του Πολίτμπυρο, με την αυτοπεποίθηση και τη βεβαιότητα πως οι επιλογές του θα βελτίωναν την οικονομική κατάσταση της χώρας. Από το 1987 μάλιστα, δεν αντιμετώπιζε αντίσταση και δεν είχε τίποτα να φοβηθεί από το Πολίτμπυρο, και επίσημα αποκήρυξε τα σταλινικά χρόνια ως μαύρες σελίδες στην ιστορία της Σοβιετικής Ένωσης.⁶² Η σύνοδος της Ουάσινγκτον συνεπώς, επέφερε ξεχωριστές συνέπειες στις κοινωνίες των δύο υπερδυνάμεων. Από αμερικανικής πλευράς, η σύνοδος απέδειξε την θριαμβευτική νίκη του Ρέιγκαν και υποχώρηση των Σοβιετικών στο θέμα των εξοπλισμών. Ο Γκορμπατσόφ δε, κέρδιζε πολύτιμο χρόνο καθώς η αφοσίωση του ήταν στις εσωτερικές μεταρρυθμίσεις και

⁶⁰ Tony Judt, *Η Ευρώπη μετά τον πόλεμο*, Αλεξάνδρεια, 2012, σελ.228

⁶¹ Vladislav Zubok, *A failed empire: the Soviet Union in the Cold War from Stalin to Gorbachev*, The University of North Carolina Press, 2007, σελ.300

⁶² Louis Sell, *From Washington to Moscow- US-Soviet Relations and the Collapse of the USSR*, Duke University Press Durham and London, 2016, σελ.237

είχε ανάγκη πρώτιστα να εξασφαλίσει αρμονία στις εξωτερικές σχέσεις με τις Ηνωμένες Πολιτείες.

Τον Μάιο του 1988 ο Ρείγκαν προσγειώθηκε στην «Αυτοκρατορία του Κακού», στη Μόσχα για την έναρξη της τέταρτης συνόδου κορυφής με τη Σοβιετική Ένωση. Χιλιάδες πολίτες προσπάθησαν να δουν από κοντά τον άνθρωπο, που λίγα έτη νωρίτερα, αποκήρυττε τη Σοβιετική Ένωση και το πολιτικό της σύστημα. Η επίσκεψη του Ρείγκαν και η συνάντησή του με τον Γκορμπατσόφ, έγινε κάτω από τα βλέμματα των διεθνών μέσων ενημέρωσης και τη παρουσία πληθών κόσμου και του Πολίτμπυρο. Πριν την έναρξη της συνόδου, ο Ρείγκαν επισκέφθηκε το πανεπιστήμιο της Μόσχας κι εκφώνησε έναν από τους καλύτερους λόγους του, που χαρακτηρίστηκε αργότερα ως ύμνος προς την ελευθερία, και χειροκροτήθηκε από τους Ρώσους φοιτητές. Κατόπιν, στη Λέσχη Συγγραφέων, εκθίασε την γκλάσνοστ και τις μεταρρυθμίσεις του Γκορμπατσόφ, και ξεναγήθηκε στο κέντρο της Μόσχας και τη Κόκκινη Πλατεία από τον Γκορμπατσόφ, συνοδευόμενοι από τους συνεργάτες τους και μίλησαν ακόμη με πολλούς πολίτες.⁶³ Στη σύνοδο πραγματοποιήθηκε ευρεία συζήτηση για περιφερειακά ζητήματα, όπως το Αφγανιστάν και υπογράφηκαν τα έγγραφα επικύρωσης σχετικά με τη Συνθήκη για τους πυρηνικούς πυραύλους μεσαίου βεληνικού, τα οποία είχαν εγκριθεί από το Ανώτατο Σοβιέτ και τη Γερουσία των Ηνωμένων Πολιτειών. Τέλος, οι δύο ηγέτες δεσμεύθηκαν επίσημα την ίδρυση κέντρων μείωσης πυρηνικών κινδύνων σε Μόσχα και Ουάσινγκτον, στη παγκόσμια απαγόρευση των χημικών όπλων, στην ανταλλαγή φοιτητών και διδακτικού προσωπικού, συνεργασία στο εμπόριο κλπ. Πολύ σημαντική πρέπει να θεωρηθεί και η δραστική περικοπή των συμβατικών δυνάμεων στην Ευρώπη, όπου η Σοβιετική Ένωση διέθετε συντριπτική υπεροχή.⁶⁴

Η σύνοδος στη Μόσχα χρειάζεται συνεπώς, να θεωρείται επιτυχημένη από την άποψη ότι παγίωσε πραγματικούς στόχους που είχαν τεθεί στα προηγούμενα έτη. Ο Γκορμπατσόφ παράλληλα, πέτυχε χάρη στη σύνοδο δύο σημαντικούς στόχους. Ο πρώτος ήταν η μείωση και απόσυρση των συμβατικών δυνάμεων από τις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης, που το κόστος διατήρησής τους όλες αυτές τις δεκαετίες μάτωνε τη σοβιετική οικονομία και δεύτερον, η επίσημη απόφαση του προέδρου να αποσύρει τις σοβιετικές δυνάμεις από το έδαφος του Αφγανιστάν άμεσα. Η πρώτη

⁶³John Lewis Gaddis, ο Ψυχρός Πόλεμος, Παπαδόπουλος, 2018, σελ.307

⁶⁴Tony Judt, Η Ευρώπη μετά τον πόλεμο, Αλεξάνδρεια, 2012,σελ.211

ενέργεια υποδεικνύει πως ο Γκορμπατσόφ κατέστησε πλέον σαφές στα κομμουνιστικά καθεστώτα της Ανατολικής Ευρώπης πως θα έπρεπε να τα βγάλουν πέρα μόνοι τους, και ο δεύτερος γλίτωσε τη Σοβιετική Ένωση από μια πολυετή «αιμάσσουμε πληγή», όπως την αποκάλεσε ο ίδιος ο Γκορμπατσόφ.⁶⁵ Η Σοβιετική Ένωση δεν είχε πλέον θέση να αγωνίζεται για την εγκαθίδρυση κομμουνισμού διά της βίας σε μια περιοχή που όλος ο πληθυσμός ήταν εναντίον της. Η απόφαση του Γκορμπατσόφ να αποσύρει και τους τελευταίους Σοβιετικούς στρατιώτες, έγινε υπό τα βλέμματα των διεθνών μέσων ενημέρωσης και χαιρετίστηκε ως θετική από τη Δύση, και απέδειξε τον θαρραλέο χαρακτήρα του προέδρου που μπορούσε να επιβάλλει τη θέληση του απέναντι σε σκληροπυρηνικούς στρατιωτικούς του Κρεμλίνου, καθώς και ενίσχυσε την υποστήριξη των Ρώσων πολιτών που ζητούσαν την επιστροφή των στρατιωτών. Τον Δεκέμβριο του 1988, ο Γκορμπατσόφ προσκλήθηκε για άλλη μια φορά στις Ηνωμένες Πολιτείες, όπου επισκέφθηκε τη Νέα Υόρκη και περιηγήθηκε στο νησί του Κυβερνήτη στο λιμάνι της Νέας Υόρκης μαζί με τον Ρέιγκαν και τον αντιπρόεδρο Μπους. Ο Γκορμπατσόφ έδωσε παράλληλα μια ιστορική ομιλία στη Γενική Συνέλευση Ηνωμένων Εθνών. Απαρνήθηκε ουσιαστικά και επίσημα το Δόγμα Μπρέζνιεφ καθώς δήλωσε ανοικτά την υποστήριξή του προς την ελευθερία και πως αυτή οφείλει να είναι οικουμενική αρχή. Διακήρυξε επίσης πως η Μόσχα δεν θα χρησιμοποιούσε βία για να επιβάλλει τον κομμουνισμό στα κράτη της Ανατολικής Ευρώπης.⁶⁶

Από το σημείο αυτό και εφεξής, πλησιάζουμε στο τέλος του Ψυχρού Πολέμου. Το 1989 χρειάζεται να θεωρείται ως συμβολικό έτος, καθώς τα γεγονότα που διαδραματίστηκαν οδήγησαν στην μεταβολή του πολιτικού χάρτη στην Ευρώπη. Είναι επίσης ένα αμφιλεγόμενο έτος, καθώς επέφερε θαύματα αλλά και προβλήματα. Αρχικά, στην Ουάσινγκτον εκλέγεται πρόεδρος ο Τζορτζ Μπους, αντιπρόεδρος του Ρέιγκαν και αυτόματα διάδοχος του. Η αμερικανική πολιτική ηγεσία εκείνης της περιόδου, υποστηρίζεται από τον Sell πως υπήρξε η πιο επιτυχημένη όσον αφορά τον τομέα εξωτερικής πολιτικής.⁶⁷ Ο Μπους περιστοιχίζονταν από ικανούς άνδρες, με εμπειρία και διάθεση για εργασία, και επιπλέον, αφοσιωμένους στην έννοια της ομαδικής δουλειάς. Ειδικότερα ο νέος υπουργός Εξωτερικών, Τζέιμς Μπέικερ, ήταν ο

⁶⁵ Ο.π.σελ.228

⁶⁶ John Lewis Gaddis, ο Ψυχρός Πόλεμος, Παπαδόπουλος, 2018, σελ.310

⁶⁷ Louis Sell, From Washington to Moscow- US-Soviet Relations and the Collapse of the USSR, Duke University Press Durham and London, 2016, σελ.242

πιο ικανός σύμβουλος του προέδρου και διαχειρίστηκε την εξωτερική πολιτική με εκπληκτικά αποτελέσματα. Οι αμερικανοσοβιετικές σχέσεις της τελευταίας περιόδου του Ψυχρού Πολέμου, δεν απέκτησαν ποτέ τον συνεργατικό χαρακτήρα που είχαν οικοδομήσει ο Ρέιγκαν και ο Γκορμπατσόφ. Ο Μπους ήταν πρόθυμος να συνεχίσει το έργο του προκατόχου του, αλλά ταυτόχρονα ήταν πιο καχύποπτος ως προς το αν ο Γκορμπατσόφ θα τηρούσε τις υποσχέσεις του ενώ εξέφραζε αμφιβολίες για την επιβίωση της περεστρόικα και της γκλάσνοστ. Αλλά και η κατάσταση στη Σοβιετική Ένωση δεν εξελίχθηκε καλά για τον Γκορμπατσόφ. Οι Σοβιετικοί πολίτες είχαν υποστηρίξει τη γκλάσνοστ σε σημείο που εξέφραζαν ανοικτά αντιθέσεις ως προς το καθεστώς. Το πρόβλημα που αντιμετώπισε ο Γκορμπατσόφ ήταν ότι όσο περισσότερες μεταρρυθμίσεις παραχωρούσε, τόσο τα πράγματα κυλούσαν μοιραία προς τη δημοκρατία. Ο ρόλος του ίδιου του Κόμματος άρχισε να παραπαίει και πολλοί σύντροφοί του στο Πολίτμπυρο αμφισβητούσαν τις ηγετικές του ικανότητες. Ο Γκορμπατσόφ αμφιταλαντευόταν ανάμεσα στο επιθυμητό και το εφικτό. Ο λόγος ήταν πολύ απλά η πίστη του στο κομμουνιστικό σύστημα και στο να το διατηρήσει όσο γινόταν περισσότερο. Δείγμα της παραδοξότητας των στόχων του ήταν η επιθυμία του να μεταρρυθμίσει μερικές πλευρές του συστήματος, διατηρώντας παράλληλα, άθικτες άλλες. Εισήγαγε μέτρα για την απελευθέρωση της αγοράς αλλά διατήρησε τον κεντρικό σχεδιασμό, παραχώρησε ελευθερία έκφρασης αλλά διατήρησε το μονοπώλιο του Κομμουνιστικού Κόμματος στην αλήθεια. Ο δισταγμός του να ενισχύσει περαιτέρω μεταρρυθμίσεις τη στιγμή που το σοβιετικό σύστημα κατέρρεε, του στέρησε πολλούς υποστηρικτές και συμμάχους στη Ρωσία. Στην Ανατολική Ευρώπη όμως, και στον υπόλοιπο κόσμο, ο Γκορμπατσόφ είχε κερδίσει μεγάλη υποστήριξη και θαυμασμό.

Τον Μάιο του 1989 ο Μπέϊκερ επισκέφθηκε τη Μόσχα και συναντήθηκε με τον ομόλογό του, Σεβαρντνάτζε, και συζήτησαν περιφερειακά προβλήματα (Κεντρική Αμερική, Αφγανιστάν και Μέση Ανατολή), τα ανθρώπινα δικαιώματα, τα διμερή θέματα και διακρατικά ζητήματα. Συμφώνησαν σε ημερομηνίες για την επανάληψη των διμερών συνομιλιών για τα όπλα. Ο Μπους επίσης, σε δημόσια ομιλία του, πήρε θέση υπέρ του Γκορμπατσόφ, και υποστήριξε την ένταξη της Σοβιετικής Ένωσης στην κοινότητα εθνών και δεσμεύτηκε να παραχωρήσει βελτιωμένες εμπορικές συμφωνίες εάν ο Γκορμπατσόφ χαλάρωνε τους νόμους περί μετανάστευσης. Οι επαφές του Μπους με τον Γκορμπατσόφ εντείνονται κατά τη διάρκεια όλου του 1989,

καθώς ο δραστήριος Μπείκερ κανόνισε επιπλέον συναντήσεις με τους Σοβιετικούς, επικυρώνοντας διμερείς συνθήκες σχετικά με την αποκατάσταση των πτήσεων ΗΠΑ-ΕΣΣΔ, χερσαία και θαλάσσια επικοινωνία, και επιπλέον συμφωνίες για τον έλεγχο των στρατηγικών όπλων. Το πιο σημαντικό γεγονός ωστόσο, για το 1989, θα πρέπει να θεωρηθεί η σύνοδος κορυφής της Μάλτας, τον Δεκέμβριο. Ήδη λίγους μήνες νωρίτερα, όλα τα κομμουνιστικά καθεστώτα της Ανατολικής Ευρώπης είχαν καταρρεύσει και τα άλλοτε κράτη δορυφόροι κήρυξαν την ανεξαρτησία τους.⁶⁸ Ο Γκορμπατσόφ συνεπώς, έφθασε στη σύνοδο περισσότερο αδύναμος παρά βέβαιος, αν και ο Μπους είχε κι ο ίδιος συγκλονιστεί από τη ταχύτητα των γεγονότων. Στη σύνοδο ο Μπους εξέφρασε την ανοικτή υποστήριξη του στη περεστρόικα του Γκορμπατσόφ.⁶⁹ Η αμερικανική πλευρά προτιμούσε να συνεχιστεί η συνεργασία της Σοβιετικής Ένωσης και Ηνωμένων Πολιτειών, ακόμα και μετά τη κατάρρευση του Σιδηρού Παραπετάσματος. Το κύριο ζήτημα που απασχόλησε τα δύο μέρη ήταν η γερμανική επανένωση, κάτι το οποίο έμοιαζε αναπόφευκτο. Οι Ηνωμένες Πολιτείες και η Δυτική Γερμανία πίεζαν προς αυτή την οδό, καθώς δεν υπήρχε και καμία εναλλακτική λύση. Ο Γκορμπατσόφ από την άλλη, ήταν εναντίον της χρήσης βίας για να διατηρήσει τον διαχωρισμό. Έτσι με τη σύμφωνη γνώμη όλων η Γερμανία επανενώθηκε και επιπλέον εισήλθε στο ΝΑΤΟ, με την συγκατάθεση του Γκορμπατσόφ, και παράλληλα, όλα τα κράτη-δορυφόροι έγιναν οι ανεξάρτητες χώρες της Ανατολικής Ευρώπης.

Επίλογος

Μετά από τα γεγονότα του έτους 1989 ακολούθησαν ραγδαίες εξελίξεις και μέσα σε διάστημα λίγων μηνών, όλα τα κομμουνιστικά καθεστώτα των χωρών της Ανατολικής Ευρώπης κατέρρευσαν και επακολούθησε η αποκατάσταση του δημοκρατικού πολιτεύματος σε όλες τις χώρες του πρώην Συμφώνου Βαρσοβίας. Όλα όσα είχε κερδίσει ο Ερυθρός Στρατός κατά τον Δεύτερο Παγκόσμιο, είχε εδραιώσει ο Στάλιν και είχαν προσπαθήσει να διατηρήσουν ο Χρουστσόφ, ο Μπρέζνιεφ, ο Αντρέι Γκορμπατσόφ και ο Τσερνόμωρ, είχε πλέον χαθεί. Ο Γκορμπατσόφ, με τις μεταρρυθμίσεις του απελευθέρωσε τις κοινωνίες από δεσμά στα οποία κρατούνταν

⁶⁸Ευάνθης Χατζηβασιλείου, Εισαγωγή στην ιστορία του μεταπολεμικού κόσμου, Πατάκη,σελ.309

⁶⁹John Lewis Gaddis, ο Ψυχρός Πόλεμος, Παπαδόπουλος, 2018, σελ.326

από την εποχή του δευτέρου παγκοσμίου πολέμου, ενώ προσπαθούσε ταυτόχρονα να αξιοποιήσει στο έπακρο ότι μπορούσε να περισωθεί. Έπειτα όταν συνέβησαν οι αναταραχές, επέλεξε να μη εμποδίσει την εξέλιξη των γεγονότων, αλλά να τα ακολουθήσει καθώς διολίσθαιναν προς την ελευθερία. Μετά τη σύνοδο της Μάλτας, διενεργήθηκαν μερικές ακόμη συναντήσεις μεταξύ του Μπους και του Γκορμπατσόφ ώσπου το 1991, οι αναταραχές έλαβαν χώρα μέσα στην ίδια τη Μόσχα. Η απόσχιση τόσων χωρών από τη Σοβιετική Ένωση, οδήγησε σε πραξικόπημα εναντίον του Γκορμπατσόφ από σκληροπυρηνικούς συντρόφους του στο Πολίτμπυρο, και το οποίο απέτυχε παταγωδώς όταν ο Μπόρις Γιέλτσιν, ηγέτης των δημοκρατικών κατεύθυνε την αντίσταση εναντίον τους. Ο Γκορμπατσόφ κι ο Μπους εξακολούθησαν να συναντώνται μέχρι και το 1991, και να συνεργάζονται για επίκαιρα ζητήματα. Όμως το πραξικόπημα κι η απόπειρα των σκληροπυρηνικών να αποκαταστήσουν με τη βία τη τάξη, προκάλεσε τη δυσφήμιση του Κομμουνιστικού Κόμματος, και το οποίο εν τέλει απαγορεύθηκε από τον Γιέλτσιν ως εγκληματική οργάνωση. Μετά την ανεξαρτησία και των υπόλοιπων δημοκρατιών το 1991, η Ρωσία αναδείχθηκε σε κυρίαρχο κράτος και η Σοβιετική Ένωση καταλύθηκε.

Οι αμερικανοσοβιετικές σχέσεις τη τελευταία αυτή περίοδο του Ψυχρού Πολέμου, 1980-1991, καθόρισαν με τον τρόπο τους τα γεγονότα. Η ηγεσία του Μπρέζνιεφ επέφερε την ύφεση, με την οποία ξεκίνησαν δειλά να τίθενται τα πρώτα θεμέλια για την αμοιβαία συνεργασία. Η αμφιβολία και η αβεβαιότητα της εποχής του Κάρτερ και του Μπρέζνιεφ αντικαταστάθηκε από τη σταθερότητα κι από τη συνεργασία των Ρέιγκαν και Γκορμπατσόφ. Ωστόσο, οι αμερικανοσοβιετικές σχέσεις δεν υπήρξαν ποτέ τόσο επιτυχημένες όσο αυτοί οι δύο άνδρες είχαν αναλάβει τα ηνία των χωρών τους, διότι μετέφεραν το ειρηνικό κλίμα και την προσωπική τους φιλία, σε παγκόσμιο επίπεδο και απέδειξαν πως οι χειρότεροι αντίπαλοι μπορούν να συνεννοηθούν και να συνεργαστούν για έναν ασφαλή και καλύτερο κόσμο. Οι αμερικανοσοβιετικές σχέσεις επομένως, από την ύφεση προς την ένταση, κι από την ένταση προς τη συνεργασία, πρέπει να θεωρείται ότι διασφάλισαν όχι μόνο την αναίμακτη κατάρρευση ενός καταπιεστικού καθεστώτος, αλλά και την διευκόλυνση προς την ευρωπαϊκή ενοποίηση και την παγκόσμια ειρήνη.

Βιβλιογραφία

1. Tony Judt, Η Ευρώπη μετά τον πόλεμο, Αλεξάνδρεια, 2012
2. Peter Calvocoressi, Η Διεθνής πολιτική μετά το 1945, Τουρίκη
3. John Lewis Gaddis, ο Ψυχρός Πόλεμος, Παπαδόπουλος, 2018
4. Χ. Γιαλλουρίδης- Χ. Τσαρδανίδης, Η Σοβιετική Ένωση από τη μετεξέλιξη στην αποσύνθεση, Θεμέλιο
5. Ευάνθης Χατζηβασιλείου, Εισαγωγή στην ιστορία του μεταπολεμικού κόσμου, Πατάκη,
6. John Young, Η Ευρώπη του Ψυχρού Πολέμου, Πατάκη, 2015
7. Svetlana Savranskaya, Thomas Blanton, Vladislav Zubok, Masterpieces of History The Peaceful End of the Cold War in Europe , 1989, Central European University Press, 2010
8. Philip D'Agati, The Cold War and the 1984 Olympic Games A Soviet-American Surrogate War, Palgrave Macmillan, 2013
9. Louis Sell, From Washington to Moscow- US-Soviet Relations and the Collapse of the USSR, Duke University Press Durham and London, 2016
10. Vladislav Zubok, A failed empire: the Soviet Union in the Cold War from Stalin to Gorbachev, The University of North Carolina Press, 2007
11. Douglas E. Kneeland, Farmers Ask Reagan To Keep Vow To Lift Grain Embargo, The New York Times, 1981
12. J. R. Tarrant, Food as a weapon? The embargo on grain trade between USA and USSR, 1981 Butterworths
13. Erik Lindell, US - Soviet grain embargoes-Regulating the MNCs, Butterworth 8 Co (Publishers) Ltd
14. Taylor and Francis Group, Arms-Control Proposal By Rep. Gore, Journal
15. Ian Smart, The Strategic Arms Limitation Talks, The World Today, 2012
16. Gaddis Smith, "The Target Is Destroyed": What Really Happened to Flight 007 and What America Knew about It by Seymour M. Hersh, Foreign Affairs, 2014
17. Bulletin of Science, Technology & Society, Strategic Arms Reduction Talks (Start) Simulation, 1984

